

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

13.05 – КМР. 1697 “С” 2022.11.14. 028 ПЗ

НУБІП України

ОЛІШЕВСЬКОГО ВАЛЕРІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА

2023 р.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет землевпорядкування

УДК 332.362:355.422

ПОГОДЖЕНО

Декан факультету
землевпорядкування

Г.О. Євсюков

« » _____ 2023 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри
управління земельними ресурсами

О.С. Дорощ

« » _____ 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему «Еколого-економічна оцінка впливу військових дій на сільськогосподарське
землекористування»

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Освітня програма Геодезія та землеустрій

Магістерська програма охорона земель

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми

доктор економічних наук, професор

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

кандидат економічних наук, доцент

А.Г. Мартин

Є.В. Бутенко

Виконав

В.В. Олішевський

КИЇВ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет землепорядкування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
управління земельними ресурсами

д.е.н., проф. _____ О.С. Дорош
«___» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Олішевському Валерію Володимировичу

Спеціальність 193 «Геодезія та землеустрій»

Освітня програма Геодезія та землеустрій

Магістерська програма Охорона земель

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Еколого-економічна оцінка впливу військових дій на сільськогосподарське землекористування»

Затверджена наказом ректора НУБіП України від «14» 11. 2022 року № 1697 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру за 10 днів до захисту.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи загальна інформація про об'єкт дослідження, картографічні матеріали в растровому форматі, нормативно-правові акти, що регулюють земельні відносини в Україні, статистичні збірники та відповідні літературні джерела, супутникові знімки Бучанської територіальної громади, Бучанського району, Київської області

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні засади функціонування системи землекористування в Україні;
2. Наукові засади еколого-економічної оцінки сільськогосподарського землекористування
3. Еколого-економічна оцінка впливу військових дій на сільськогосподарське землекористування

Перелік графічного матеріалу: Схема зображення земельних ділянок сільськогосподарського землекористування, що постраждали внаслідок військових дій на території Бучанської територіальної громади, Бучанського району, Київської області.

Дата видачі завдання «15» листопада 2022 року

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

С.В. Буренко

Завдання прийняв до виконання

В.В. Олішевський

НУБіП України

РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна магістерська робота має наступну структуру: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

У першому розділі було досліджено теоретичні засади функціонування системи землекористування в Україні, види землекористування в Україні та їх значення для потенціалу країни, нормативно-правове забезпечення функціонування землекористування, сільськогосподарське землекористування та принципи його формування.

У другому розділі висвітлено методи еколого-економічної оцінки. Досліджено сутність затратного методу при оцінці сільськогосподарського землекористування та проаналізовано Алгоритм еколого-економічного оцінювання.

У третьому розділі було досліджено вплив та наслідки військових дій на сільськогосподарське землекористування та проведено еколого-економічна оцінка збитків сільськогосподарського землекористування Бучанської територіальної громади.

Дана робота також має необхідні таблиці й рисунки, що наочно ілюструють мету, завдання та предмет дослідження кваліфікаційної магістерської роботи.

У висновках було висвітлено наслідки військових дій завданих сільськогосподарському землекористуванню та зазначення рекомендацій щодо екологічного відновлення земель, які зазнали ураження.

У роботі наведено додатки, що містять основні допоміжні матеріали, необхідні для кращого розуміння складових частин кваліфікаційної магістерської роботи.

НУБІП України

Зміст

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ	9
1.1. Види землекористування в Україні та їх значення для потенціалу країни.....	9
1.2. Нормативно-правове забезпечення функціонування землекористування.....	18
1.3. Сільськогосподарське землекористування та принципи його формування.....	25
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	33
2.1. Методи еколого-економічної оцінки.....	33
2.2. Сутність затратного методу при оцінці сільськогосподарського землекористування.....	37
2.3. Алгоритм еколого-економічного оцінювання.....	40
Висновки до другого розділу.....	47
РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	49
3.1. Вплив та наслідки військових дій на сільськогосподарське землекористування.....	49
3.2. Землі що постраждали під час військових дій на території Бучанської територіальної громади.....	53
3.3. Еколого-економічна оцінка збитків сільськогосподарських землекористувань Бучанської територіальної громади.....	59
Висновки до третього розділу.....	63
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Військова діяльність спричиняє широкомасштабну та довготривалу деградацію навколишнього середовища. Досвід країн, на території яких велись чи ведуться військові дії, свідчить про їх потужний вплив на всі компоненти природного середовища, зокрема і на ґрунти. Дослідження продемонстрували, що військові дії мають потужний вплив на стійкість ґрунтів до забруднень, спричинених бойовими діями. Однак наукові розробки в області моніторингу та еколого-геохімічної оцінки стану ґрунтів в умовах військових конфліктів мають фрагментарний характер. Це зумовлює необхідність вирішення проблеми геохімічного аналізу й оцінки екологічного стану територій, які зазнали руйнувань через воєнні дії.

Позитивні практики відновлення земель складають інтерес для України, на території якої сьогодні ведуться інтенсивні бойові дії, що спричиняють порушення і забруднення ґрунтів. Землі України неодноразово зазнавали порушень внаслідок військових дій. Зокрема протягом XX століття територія України була ареною двох світових воєн, починаючи із 2014 року в Україні ведуться інтенсивні військові дії у Донецькій і Луганській областях, а з лютого 2022 року – по всій території країни.

Україна – воєнно-техногенно напружений регіон Європи із нищівними наслідками для навколишнього середовища, насамперед із істотними порушеннями ґрунтового покриву. Порушення і забруднення ґрунтів спричиняють тяжкі соціально-економічні і екологічні наслідки.

Актуальність кваліфікаційної магістерської роботи полягає у дослідженні впливу військових дій на сільськогосподарське землекористування, та наданні рекомендацій для відновлення сільськогосподарських угідь. Дослідження може також слугувати прикладом для інших регіонів, які також зазнали пошкоджень у наслідок російської агресії, та посприяти відновленню сільськогосподарського землекористування.

Мета та завдання кваліфікаційної магістерської роботи. Проведення еколого-економічної оцінки впливу військових дій на сільськогосподарське землекористування в межах території Бучанської територіальної громади з метою визначення втрат.

Для досягнення поставленої мети були сформовані такі завдання:

- Опис методів еколого-економічної оцінки
- Висвітлити вплив та наслідки військових дій на сільськогосподарське землекористування
- Визначити землі що постраждали під час військових дій на території Бучанської територіальної громади
- Розрахувати еколого-економічну оцінку збитків сільськогосподарських землекористувань Бучанської територіальної громади

Об'єктом дослідження є сільськогосподарське землекористування на території Бучанської територіальної громади.

Предметом дослідження є визначення еколого-економічної оцінки збитків завданих внаслідок російської агресії.

Методологія та методи дослідження. Вибір методів дослідження проводився виходячи з комплексного аналізу інформації про рекультивацію порушених земель

В процесі наукового дослідження було використано наступні методи:

- абстрактно-логічний (загальні положення про пошкоджені землі сільськогосподарського призначення);
- монографічний (аналіз наукових публікацій щодо забруднення земель внаслідок російської агресії);
- камеральний (збір картографічних, літературних та інших джерел для вибору оптимальних методологічних підходів);
- метод узагальнення;

Інформаційною базою загальна інформація про об'єкт дослідження, картографічні матеріали у растровому форматі, нормативно-правові акти, що регулюють земельні відносини в Україні, статистичні збірники та відповідні

літературні джерела, супутникові знімки Бучанської територіальної громади, Бучанського району, Київської області.

Наукова новизна результатів дослідження. Визначено еколого-економічні ризики та наслідки впливу військових дій на сільськогосподарське землекористування, за методикою визначення шкоди завданої внаслідок військових дій, запропоновано рекомендації щодо екологічного відновлення земель, які зазнали ураження внаслідок російської агресії.

Практичне значення. В процесі написання магістерської роботи було проаналізовано матеріали щодо відновлення порушених земель сільськогосподарського землекористування внаслідок російської агресії.

Структура магістерської роботи. Наукова робота складається із вступу, трьох розділів, проміжних висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Види землекористування в Україні та їх значення для потенціалу країни

Окрім оренди землі законодавством передбачена можливість законного використання земельних ділянок на інших підставах та в інший спосіб. На практиці найчастіше зустрічаються такі підстави для користування:

постійне користування;

сервітут;

суперфіцій;

емфітевзис.

Якщо коротко емфітевзис разом із суперфіцією «вигадали» до того, як своє розповсюдження одержала концепція оренд.

Те ж саме постійне користування походить із документів на землю, виданих ще до одержання Україною Незалежності. І певний «відбиток» радянщини залишається до сих пір. Наша ж задача дати відповіді на типові питання:

чи є ці різновиди землекористування такими ж надійними і безпечними для користувача і для власника;

чи можна передавати право користування по аналогії з орендою тимчасово чи назавжди (найчастіше це питання виникає із постійним користуванням та емфітевзисом);

коли вже час змінювати (трансформувати) один вид землекористування на інший, наприклад, постійне користування – оренда.

Постійне користування.

Сам по собі термін «постійне користування» говорить про те, що особа (користувач) може користуватися земельною ділянкою відповідно до її цільового призначення без певного обмеження у часі. Тобто таке користування є безстроковим. Ця ознака вигідно у відрізняє право постійного користування від права оренди, яке є строковим – до 50 років максимум (тобто, оренда

передбачає право користування протягом чітко визначеного, а саме головне – обмеженого часу). Документом, що видався на підтвердження наявності у особи права постійного користування земельною ділянкою, був Державний акт на право постійного користування землею. Такі акти продовжують бути чинними і сьогодні.

Постійне користування можна назвати пільговим видом користування. Цей вид користування передбачає мінімальну плату за землю – в розмірі земельного податку, тобто так само, як і у випадку власності. Проте такі “пільгові можливості” розповсюджуються на всі земельні ділянки та не для всіх потенційних користувачів. На сьогодні Земельний кодекс (стаття 92) дозволяє оформлювати постійне користування лише щодо земель державної та комунальної власності і лише таким особам:

державним та комунальним підприємствам,

громадським організаціям інвалідів України, їх підприємствам (об'єднанням), установам та організаціям (на практиці для оформлення права постійного користування створюються саме такі підприємства);

релігійним організаціям України виключно для будівництва і обслуговування культових та інших будівель, необхідних для забезпечення їх діяльності;

публічному акціонерному товариству залізничного транспорту загального користування, що утворене відповідно до Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування».

Ще однією особливістю права постійного користування після зняття заборони на продаж земель сільськогосподарського призначення. Час від часу лунають заклики про необхідність дозволити користувачам викуп землі, яка знаходиться в постійному користуванні. Наразі основними тезами залишаються такі:

право викупу матимуть законні користувачі, безальтернативно і без конкурсу;

ініціювати викуп можуть так само лише користувачі землі; та вартість викупу дорівнюватиме грошовій оцінці. Яку саме грошову оцінку будуть застосовувати – теж важко сказати адже можливі як мінімум три варіанти:

нормативна грошова оцінка (та сама НГО);

ринкова оцінка від сертифікованого суб'єкта; та більша з двох вище.

Логіка в дозволі викупляти землю дійсно є: адже право постійного користування передано. І на відміну від права оренди – із постійним користуванням не стоїть питання строку користування чи вартості користування (себто орендної плати – користувач платить за землю такий самий податок, який би він платив, як власник. Втім, застережимо, що коментувати ідеї та пропозиції законотворців – справа невдячна. Тому залишаємо це питання відкритим, до того моменту, поки той чи інший підхід знайде своє відображення в законі [27].

Земельний сервітут.

Земельними сервітутами встановлюється право особи (зазвичай, власника суміжної земельної ділянки) користуватися чужою земельною ділянкою для певних потреб. Можливість встановлення такого права передбачається Земельним кодексом, зокрема у статтях 98-102 глави 16 [47].

Право на встановлення земельних сервітутів також передбачено у Цивільному кодексі (статті 401-406 глави 32) [48].

Зрозуміло, що таке втручання третьої особи законодавством обмежується і встановлюється за умови відсутності розумних альтернатив. Земельним кодексом наведено перелік можливих видів сервітутів, хоча цей перелік не є вичерпним. Вони, зокрема, включають такі:

право проходити або проїжджати на велосипеді;

право проїжджати на транспортному засобі наявним шляхом;

право прокладати на свою земельну ділянку водопровід із чужої природної водойми або через чужу земельну ділянку;
 право прокладання та експлуатації ліній електропередачі, зв'язку, трубопроводів, інших лінійних комунікацій.

Вказані вище види земельних сервітутів, мабуть, найбільш поширені на практиці в Україні (крім, хіба що, права на проїзд на велосипеді). Як видно з цього переліку, вони можуть бути необхідними у випадку, коли просто неможливо користуватися своєю ділянкою без використання суміжної ділянки або ділянок.

Земельний кодекс також передбачає встановлення «інших видів» сервітутів, які на практиці включають такі обмеження, як:

обмеження або заборона забудови в цілому або певні види забудови;

обмеження насаджень;

обмеження господарського використання земельної ділянки тощо.

Головна особливість права сервітуту полягає у тому, що користуватися чужою земельною ділянкою для інших потреб, аніж встановлено, буде порушенням. Наприклад, якщо земельний сервітут дозволяє право проходу, а особа буде їздити автомобілем, це вже буде порушенням прав власника земельної ділянки щодо якої встановлено сервітут.

Земельний сервітут може бути встановлено як на добровільних засадах (наприклад, шляхом укладення договору земельного сервітуту, сервітуту за спадщиною), так і в примусовому порядку (на підставі рішення суду).

Земельний сервітут обов'язково реєструється шляхом внесення відомостей до Земельного кадастру та Реєстру прав. Порядок внесення відомостей до Земельного кадастру передбачений Постановою КМУ № 1051.

Незареєстрований земельний сервітут є недійсним.

Про наявність земельного сервітуту можна дізнатися шляхом одержання Витягу з Земельного кадастру. Слід зауважити, що гарантувати наявність інформації можливо лише про ті сервітуту, які встановлено після 1 липня 2012 року, тобто після прийняття внутрішнього наказу Держземагентства про

обов'язкове внесення відомостей про земельні ділянки до загальнодержавного (єдиного) Земельного кадастру.

Передача земельної ділянки в оренду або її відчуження не впливає на земельні сервітути, встановлені щодо неї. Майбутнім та навіть поточним користувачам варто перевіряти наявність земельних сервітутів щодо використовуваних земельних ділянок, аби запобігти конфліктам з третіми особами, на користь яких встановлені земельні сервітути [26].

Суперфіцій та емфітевзис.

Двома різновидами прав користування чужими земельними ділянками, таким як «суперфіцій» та «емфітевзис» присвячено хоча і невеликий, проте окремий розділ 16-1 Земельного кодексу.

Суперфіцій – це право користуватися чужою земельною ділянкою для забудови. Це поняття знайшло практичне застосування в багатьох регіонах України. Часто органи місцевої влади укладали договори суперфіцію через меншу кількість процедурних вимог та обмежень порівняно з договорами оренди. Проте широкого розповсюдження такі договори не одержали. На мою думку, перешкодою для широкого застосування договорів суперфіцію стала, в першу чергу, конкуренція із значно краще врегульованою передачею земельних ділянок в оренду.

Право суперфіцію подекуди використовувалося в період 2008-2011 років: в цей період договір оренди без конкурсу укласти вже було не можливо. В той же час, місцеві органи влади укладали договори суперфіцію, що дозволяло будувати об'єкти масштабом починаючи із ДЗС і до цілих багатоповерхових житлових масивів.

Суперфіцій виникає на підставі договору між власником земельної ділянки та особою, яка виявила бажання користуватися цією земельною ділянкою для відповідних потреб. Суперфіцій може виникати також на підставі заповіту. Право суперфіцію підлягає реєстрації у тому ж порядку, що і земельний сервітут, і договір оренди землі. Очевидно, що незареєстрований суперфіцій є недійсним [25].

Враховуючи орієнтованість даного матеріалу саме на учасників аграрних правовідносин, звернемо більш детально увагу на більш актуальний договір емфітевзису.

Емфітевзис— це право користуватися чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Емфітевзис, навіть порівняно із суперфіцієм, тривалий час був досить рідкісним різновидом передачі прав використання земельних ділянок. Більше того, інститут емфітевзису є сам по собі певним рудиментом з римського права. Адже після винаходу відносин оренди такі специфічні правила оренди, як суперфіцій та емфітевзис мали б зникнути.

Але ж ні, договори емфітевзису зайняли свою і саме головне – чималу нішу в оформленні прав користування. Спробуємо розібратися чому так сталося і в чому ж особливість «метадонної терапії» емфітевзисами, які на майже два десятиріччя замінили собою договори купівлі-продажу.

В умовах дії мораторію договори емфітевзису використовувалися для приховування правовідносин щодо викупу земельних ділянок. До 2019 року законодавство не передбачало жодних обмежень щодо максимального строку дії таких договорів і практиці відомі випадки їх підписання на 100, 200, 500 чи навіть більше років.

Для підписання договору емфітевзису необхідно виконати наступні кроки:

Підписання договору емфітевзису. Рекомендуємо дотримуватися нотаріальної форми договору емфітевзису, хоча чинне законодавство і не містить такої вимоги. Причин кілька: від зменшення ризиків оскарження, наприклад, спадкоємцями, і до більшої схожості на підписання договору купівлі-продажу. *Виплата за користування земельною ділянкою.* Здебільшого розрахунок за користування земельною ділянкою здійснюється відразу. Доцільно було б посвідчити факт передачі грошових коштів нотаріусом, у разі нотаріального посвідчення договору емфітевзису, про що зазначити в договорі. Податкові наслідки виплати грошових коштів фізичній особі-власнику земельної ділянки ми опишемо нижче.

Реєстрація права емфітевзису. Право емфітевзису реєструється в тому ж порядку, що і право оренди. Якщо договір емфітевзису нотаріально посвідчувати, то реєстрацію права здійснить нотаріус в день укладення такого договору. Якщо ж договір укладається нотаріально, тоді реєстрація права емфітевзису відбувається за тими ж правилами, за якими реєструється і право оренди землі [24].

Таблиця 1.1. Порівняння понять «Оренда землі» та «Емфітевзис»

	Оренда землі	Емфітевзис
	Засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності.	Відчужуване речове право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.
Підстава виникнення	Договір оренди земельної ділянки. Укладення договору оренди земельної ділянки може бути здійснено на підставі цивільно-правового договору або в порядку спадкування (ст.16 Закону України «Про оренду землі»).	Договір про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (договір емфітевзису).
Форма договору	Письмова без обов'язкового нотаріального посвідчення. Тинєва форма оренди затверджена постановою КМУ від 3 березня 2004 р. № 220.	Письмова без обов'язкового нотаріального посвідчення. Типової форми договору не існує.

Продовження таблиці 1.1.

Державна реєстрація договору	С обов'язковою	
Об'єкт договору	Земельна ділянка будь-якої форми власності та категорії земель.	Земельна ділянка сільськогосподарського призначення будь-якої форми власності.
Сторони договору	Орендодавець – фізична чи юридична особа, резидент та нерезидент, якій на праві власності належить земельна	Землекористувач – фізична чи юридична особа, резидентом або нерезидентом, яка виявила

<p>НУБІП</p>	<p>ділянка або уповноважена ними особа. Орендар – громадяни та юридичні особи України, іноземці і особи без громадянства, іноземні юридичні особи, міжнародні об'єднання і організації, а також іноземні держави (ч.2 ст.93 ГК України).</p>	<p>бажання користуватися земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб. Власник земельної ділянки – фізична чи юридична особа резидент якій на праві власності належить земельна ділянка сільськогосподарського призначення.</p>
<p>Оплатність договору</p>	<p>Оплатний.</p>	<p>Оплатний чи безоплатний.</p>
<p>НУБІП</p>	<p>Визначені у ст.15 Закону України «Про оренду землі»:</p> <ul style="list-style-type: none"> • об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); • строк дії договору; • орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. 	<p>Відповідно до положень гл.33 ЦК України та ст.102-1 ЗК України ними можна вважати:</p> <ul style="list-style-type: none"> • об'єкт емфітевзису (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); • цільове призначення земельної ділянки; • строк дії договору; • плата за користування земельною ділянкою з визначенням розміру, умов, порядку та строків виплати.

НУБІП України

Продовження таблиці 1.1.

<p>НУБІП</p> <p>Строк дії договору</p>	<p>Максимальний – не більше 50 років для земельних ділянок приватної, державної та комунальної власності. Мінімальний:</p> <ul style="list-style-type: none"> • не менше 7 років щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського 	<p>Максимальний строк:</p> <ul style="list-style-type: none"> • для договорів до 1 січня 2019 року – не визначений; • після 1 січня 2019 року – до 50 років. <p>Мінімальний строк не визначений.</p>
--	---	--

НУБІП України

	<p>виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства.</p> <ul style="list-style-type: none"> не менше 10 років для земельних ділянок для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства, земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель і на яких проводиться гідротехнічна меліорація (ст.19 Закону України «Про оренду землі»). 	
Момент виникнення права	Договір укладений з моменту його підписання або нотаріального посвідчення (за рішенням сторін договору). Права за договором виникають з моменту державної реєстрації права на емфітевзис/права оренди.	
Розподіл прав та	Двосторонній договір.	
Обов'язків Форма оплати за договором	<ul style="list-style-type: none"> Для земель приватної власності грошова або натуральна Для земель державної або комунальної власності грошова. 	Визначається за домовленістю сторін. Розмір плати не залежить від нормативної грошової оцінки землі, відсутнє будь-яке визначення її максимального та мінімального розміру.

Продовження таблиці 1.1.

Можливість відчуження прав за договором	<p>Орендована земельна ділянка або її частина може за згодою орендодавця передаватися орендарем у володіння та користування іншій особі (суборенда).</p> <p>Право оренди земельної ділянки може відчужуватися, у тому числі продаватися на земельних торгах, а також передаватися у заставу, спадщину, вноситися до</p>	<p>Право емфітевзису може відчужуватися (договір купівлі-продажу майнових прав, застава) і передаватися у порядку спадкування без згоди власника земельної ділянки.</p> <p>Право користування земельною ділянкою державної або комунальної власності для</p>
---	---	--

статутного капіталу власником земельної ділянки – на строк до 50 років (ч.5 ст.93 ЗК України). Право на оренду земельної ділянки державної або комунальної власності не може бути відчужено її орендарем іншим особам, внесено до статутного капіталу, передано у заставу.	сільськогосподарських потреб не може бути відчужено її землекористувачем – іншим особам, внесено до статутного фонду, передано у заставу.
--	---

Варто зазначити, що у разі запуску відкритого ринку землі, перед користувачами за договорами емфітевзису постане питання того, яким чином здійснити належне оформлення фактичної купівлі. Одним із можливих варіантів може стати укладення договору новації, згідно статті 604 Цивільного кодексу України.

Новація передбачає заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами. А відтак, сторони можуть укласти угоду про те, щоб замінити первинні відносини користування на купівлю-продаж. При цьому, придбання відбуватиметься за рахунок коштів, які були сплачені у рамках договору емфітевзису [2].

1.2. Нормативно-правове забезпечення функціонування землекористування

Одним з основних нормативних документів, який регулює землекористування в Україні, є Земельний кодекс. Він містить загальні положення щодо земельних відносин, землекористування та земельних ресурсів в цілому. Згідно з цим кодексом, землі в Україні є державною власністю та можуть використовуватися для різних цілей, зокрема для сільського господарства, житлового та іншого будівництва, промисловості, транспорту та інших цілей. Крім того, Земельний кодекс визначає порядок набуття, втрати та обміну прав на землю, а також порядок використання землі відповідно до її призначення.

Для забезпечення реалізації Земельного кодексу були прийняті такі нормативні акти, як Закон України "Про державну реєстрацію прав на

нерухоме майно та їх обтяжень", Закон України "Про ринок землі", Закон України "Про землевпорядкування", Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку ведення державного земельного кадастру" та інші.

Окрім загальних положень, важливу роль у нормативно-правовому забезпеченні землекористування відіграють нормативні акти, що стосуються аграрного сектору. Один з найважливіших документів у цьому контексті – Закон України "Про землеробство". Він містить положення щодо використання землі для сільського господарства, охорони ґрунтів, лісів, боротьби зі шкідниками та хворобами рослин, підтримки розвитку сільськогосподарських виробників та інші. Крім того, Закон містить норми щодо порядку використання земельних ділянок, які перебувають у приватній власності.

При реалізації прав на землю у сільському господарстві важливу роль відіграє також Закон України "Про земельні відносини та земельний кадастр". Цей документ регулює порядок розподілу земель між аграрними виробниками, їх обробку та охорону, порядок визначення меж земельних ділянок та інші аспекти землекористування.

Окрім використання землі для різних цілей, важливо також забезпечити її екологічне збереження та охорону. Україна має значну кількість природоохоронних законів та нормативно-правових актів, що регулюють землекористування з точки зору охорони навколишнього середовища.

Наприклад, Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища", Закон "Про особливості державної політики у сфері екології", Закон "Про відходи" та інші.

Зокрема, Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" встановлює вимоги до здійснення землекористування з метою забезпечення екологічної безпеки та охорони довкілля. Закон регулює діяльність у сфері охорони природи та природних ресурсів, забезпечує контроль за відповідністю діяльності суб'єктів господарювання вимогам

екологічного законодавства, встановлює порядок розробки та затвердження документів щодо охорони природи та взаємодії з міжнародними організаціями.^[3]

Окрім загальних нормативно-правових актів, які регулюють землекористування, в аграрному секторі діють окремі законодавчі акти, що регулюють цю сферу. Один з найважливіших законодавчих актів у галузі землекористування в аграрному секторі - це Закон України "Про землевпорядкування".

Закон містить визначення землевпорядкування, його мети та завдання, органи землевпорядкування, порядок проведення землевпорядкування та інші важливі питання. Основні мети землевпорядкування - це покращення якості та продуктивності землі, захист від негативних впливів природних та антропогенних факторів, раціональне використання земель та забезпечення соціально-економічного розвитку територій.

При землеустрої економічні умови враховують двома способами:

Відбувається пристосування території до потреб виробництва, яке розвивається шляхом перерозподілу земель та окремих видів угідь, їхньої меліорації, наближення трудомістких і вантажомістких культур до господарських центрів, тваринницьких ферм, поліпшення конфігурації земельних масивів, ліквідації дрібноконтурності й роздробленості ділянок тощо.

Спеціалізація сільгосп підприємств і виробничих підрозділів, розміщення тваринницьких ферм, структура та розташування посівів і сівозмін, технологія вирощування сільськогосподарських культур видозмінюються, виходячи з об'єктивних характеристик земельного фонду - родючості ґрунтів, їхньої еродованості, віддаленості від господарських центрів тощо.

У результаті при землеустрої впорядковують використання земель (проектують сівозміни, пасовища, сіножаті, дороги, уточнюють розміщення всіх угідь, ліквіднують непотрібні межі, клини, вкраплення) й одночасно визначають перспективні напрями розвитку виробництва з урахуванням

особливостей залучених у нього земель (уточнюють спеціалізація, види, обсяги, черговість і терміни здійснення меліоративних робіт, виробничого будівництва, інженерного облаштування території).

Спеціалізація сільськогосподарських підприємств значною мірою впливає на розташування й організацію їхньої території, склад та площі угідь і сівозмін. Велике значення при землеустрої мають організаційно-виробнича структура сільгосппідприємства, система організації праці, забезпеченість трудовими ресурсами, технікою, основними й оборотними фондами, енергооснащеність. Для обліку цих факторів використовують дані всіх трудових колективів сільгосппідприємства (виробничі ділянки, бригади, ланки). Установлюють спеціалізацію підрозділів, чисельність і кваліфікаційний склад трудових колективів, навантаження ріллі та інших угідь на працівника, види закріпленої техніки, форми організації праці. На наступній стадії при розробці проекту землевпорядкування, поєднують організацію території й використання трудових ресурсів майбутнього сільгосппідприємства.

Фінансовий стан – це наявність вільних коштів та інших фінансових ресурсів (кредит, дотації). Він визначає можливості сільськогосподарських підприємств у проведенні меліоративних робіт, виробничому будівництві, інженерному обладнанні території. Від цього великою мірою залежать характер землевпорядних рішень, особливо в перші роки реалізації проекту, а також перспективи розвитку сільгосппідприємства у цілому.

Економічні умови аналізують по двох періодах: фактично сформовані на рік землеустрою і плановані на рік повного здійснення проекту.

Головна мета землеустрою полягає в організаційно-територіальному забезпеченні динамічного й ефективного розвитку всього народного господарства, і насамперед агропромислового комплексу. При цьому ставиться ряд важливих економічних та соціальних завдань: зростання продуктивності праці, відтворення родючості ґрунту, охорона земель,

удосконалення форм землеводіння й землекористування. Їхнє розв'язання потребує врахування соціальних умов діяльності підприємств і організацій.

До основних соціальних умов, які беруть до уваги при землеустрої, належать:

існуюча система розселення, щільність населення, його структура, динаміка міграційних процесів;

кількість, розміри, розташування, цільове призначення і рівень благоустрою населених пунктів, розвиток соціальної інфраструктури на певній території;

види, кількість, розміри та розміщення виробничих центрів (тваринницькі ферми, господарські двори), рівень механізації виробничих процесів у землеробстві й тваринництві;

розмежування земель за формами власності, наявні земельні відносини;

форми організації, оплати і матеріального стимулювання праці, застосовувані у сільгосп підприємствах, а також способи закріплення землі (власність, оренда тощо);

стан дорожньої мережі, рівень транспортного обслуговування населення;

розвиток особистого селянського господарства, можливості його розширення й кооперації із суспільним виробництвом, поліпшення умов життя сільського населення.

З погляду теорії землеустрою, виявлення його місця і ролі в суспільстві важливе значення мають визначення ефективності й економічне обґрунтування заходів щодо організації раціонального використання землі.

За допомогою землеустрою забезпечуються збалансованість, кількісна та якісна пропорційність основних факторів виробництва – землі, праці й капіталу, здійснюється їхня взаємозв'язана організація. Корисність тих чи інших заходів оцінюється у зв'язку з розвитком суспільного виробництва і використанням природних ресурсів, тому розрізняють екологічну, економічну та соціальну ефективність землеустрою.

Екологічна ефективність виражається в поліпшенні стану навколишнього природного середовища й розширеному відтворенні природних ресурсів, чого досягають меліорацією, рекультивацією порушених земель, захистом ґрунтів від ерозії, здійсненням різних природоохоронних заходів.

Економічна ефективність характеризується збільшенням виходу продукції, зростанням доходів працівників і прибутку підприємств у результаті оптимізації структури виробництва та його територіального розміщення, інтенсивнішого використання земельних ресурсів.

Соціальна ефективність пов'язана, насамперед, з розвитком і зміцненням земельних відносин, охороною прав землеволодіння й землекористування в інтересах усього суспільства. Тим самим забезпечується раціональне використання землі як найважливішого елемента національного багатства, поліпшення соціальних умов життя людей.

Економічна та екологічна ефективність у наукових дослідженнях, що проводилися раніше, розглядалися як окремі категорії, проте останніми роками намітилася тенденція до вивчення й узагальнення економіко-екологічної ефективності використання земельних ресурсів як окремої економічної категорії.

З 24 лютого 2022 року відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану" в Україні введено режим воєнного стану!

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» від 24.03.2022 № 2145-IX визначено особливості регулювання земельних відносин на час дії воєнного стану, серед яких, зокрема:

укладення, виконання, зміна, поновлення і припинення договорів оренди землі та набуття права оренди, суборенди земельних ділянок в Україні або окремих її місцевостях, у яких введено воєнний стан, здійснюється з

урахуванням пунктів 27 і 28 розділу X "Перехідні положення" Земельного кодексу України.

19 жовтня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель (реєстр. №7636).

Законом пропонується, зокрема:

відновити проведення земельних торгів з передачі у користування земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності;

відновити реєстрацію прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, яка була зупинена через війну;

закріпити право розміщення об'єктів виробництва біометану у складі сільськогосподарських комплексів на земельних ділянках сільськогосподарського призначення без зміни цільового призначення;

скасувати необхідність відшкодування втрат сільськогосподарського призначення у разі зміни цільового призначення земельних ділянок сільськогосподарського призначення;

врегулювати питання внесення до Державного земельного кадастру відомостей про якісні характеристики угідь, заходи щодо охорони земель і ґрунтів, обмеження у використанні земель;

встановити, що громадяни та юридичні особи, які одержали право постійного користування земельними ділянками державної та комунальної власності, але відповідно до Земельного кодексу України не можуть бути суб'єктами такого права, можуть викупити такі земельні ділянки із розстроченням платежу або отримати їх в оренду із визначеними умовами таких договорів;

дозволити в умовах воєнного стану безоплатну приватизацію земельних ділянок, на яких розташовані будівлі, споруди, що перебувають у приватній власності, а також земельних ділянок, які передані громадянам у користування до набрання чинності Земельним кодексом України;

закріпити на рівні закону право АТ «Укрзалізниця» здійснювати будівництво на земельних ділянках, які перебувають у неї у постійному користуванні, не лише за власні, а й за залучені кошти;

внести зміни до законів України «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність», «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо створення та функціонування картографо-геодезичного фонду України. [4]

Сільськогосподарське землекористування та принципи його формування

Існуюча непривабливість сільських територій гальмує інвестиційні процеси їх розвитку, розвитку конкурентноспроможності сільськогосподарських землекористувань. В результаті цього, досягнення європейських стандартів за показниками рівня і якості життя населення стало недоступним для суспільства. Корупція і тіньова економіка, наслідки бездарного управління стали головною загрозою національної і продовольчої безпеки країни, вибору орієнтирів та пріоритетів створення сприятливого бізнес-клімату [49].

НУБІП України

НУБІП України

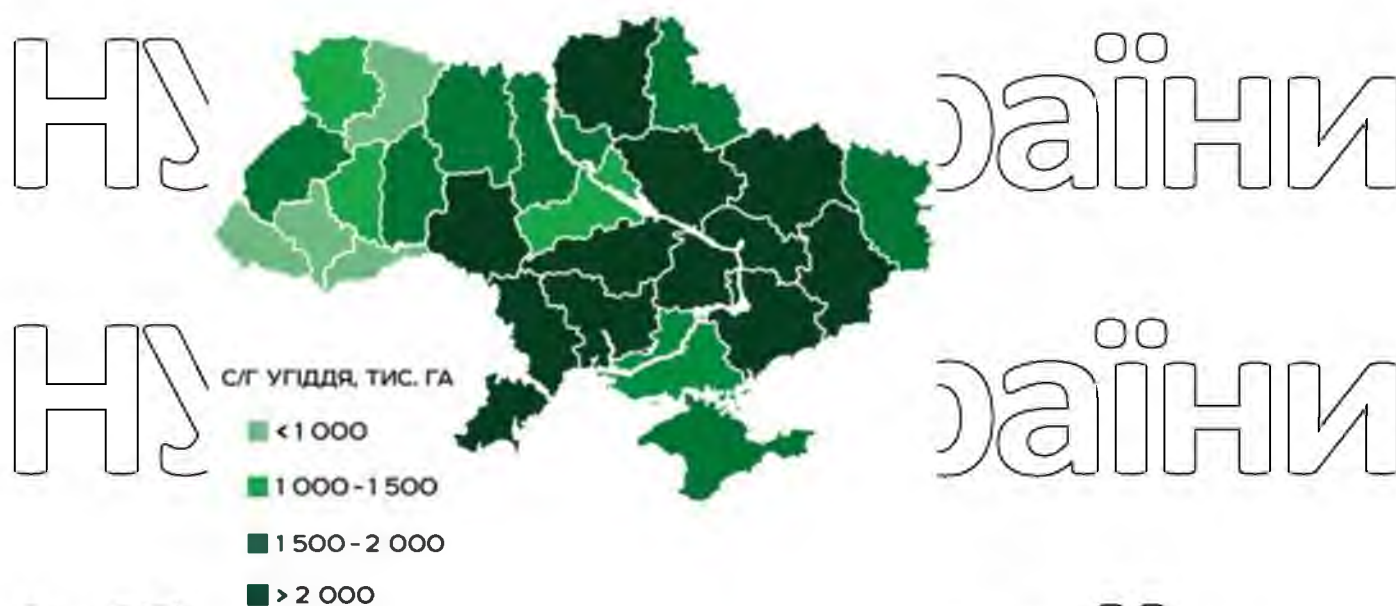

Рис. 1.3. Сільськогосподарські угіддя в Україні

Різні аспекти розвитку земельних відносин та управління земельними ресурсами, орієнтованих на досягнення високого рівня показників діяльності на землі досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, економісти, землевпорядники та ін.

Але разом з тим, ці дослідження потребують методологічного та методичного уточнення, доповнення, конкретизації, вивчення характеру трансферу подій, пов'язаних із обігом земель, створенням об'єднаних територіальних громад, розвитком організаційно-правових форм господарювання на землі і ін.

Тому, з огляду на вищесказане, метою статті є дослідження головних факторів і умов, що впливають на вироблення практичних рекомендацій з удосконалення управління земельними ресурсами в умовах входження України в європейський політико-економічний простір [50].

За роки незалежності динаміка земельних перетворень набрала вектор до зростання обсягів передачі у власність майже 30 млн га землі.

У загальному, розглядаючи процеси земельних перетворень, очевидною є тенденція до посилення деградаційних процесів у землекористуванні, спаду сільськогосподарського виробництва, фізичного вимирання людей,

відсутність роботи на селі, медичного обслуговування, функціонування інфраструктури села тощо.

Це викликає справедливі нарікання селян на процеси, що відбуваються на селі, у землекористуванні, апараті державного управління що спричиняє дистанціювання народу від влади.

Це вказує на важливість переосмислення системи орієнтирів регулювання земельних відносин у практичній діяльності суб'єктів господарювання на землі. Судячи з намірів центральної влади, його залежності від Міжнародного валютного фонду і Світового банку, рано чи пізніше мораторій, очевидно, буде знято.

При цьому, велику роль має зіграти людський фактор. Саме від їхніх дій, їх професіоналізму, їх чіткої життєвої позиції залежатиме готовність продати власних земельних паїв. Стрижневим питанням у сфері земельних відносин є

недопущення продажу земельних паїв самими власниками цих паїв, чим буде досягнуто належний рівень економічної стабільності власника земельного паю. Потрібно пам'ятати фразу: у людини стільки неба над головою, скільки землі під ногами. Тому, щоб протидіяти загарбницькій організації купівлі земельних паїв, потрібно впровадити систему, орієнтовану на використання їх

на засадах спільної часткової власності, об'єднуючи їх у цілісні земельні масиви, що відповідає інтересам власників цих паїв і територіальних громад.

Суть цих трансформаційних процесів полягає в тому, що в межах земельних об'єднань повинні бути сформовані організаційно-правові форми господарювання на землі, які найбільше відповідають інтересам селян. Це можуть бути фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства чи ін. форми господарювання. Висхідною умовою ухвалення таких рішень є показники посилення фінансового забезпечення власника паю.

Наприклад, здавши в оренду земельний пай з розміром орендної плати 3% від нормативної грошової оцінки земель, орендодавець у кінці року зможе отримати у грошовій формі, залежно від розміру нормативної грошової оцінки

земель, від 900 до 1000 грн. За пай площею 5 га ця сума складатиме приблизно 5 тис грн.

Але, працюючи на власному земельному паї у складі новоствореної господарської структури об'єднання, його власник реально буде отримувати 10–12 тис грн. щомісячно, або 100–120 тис грн. на рік. Тобто оцінка селянської праці на землі буде приблизно прирівняна до праці робітника на заводі.

Запровадження такого механізму використання земельних паїв дасть можливість безпосередньо здійснювати контроль за екологією ґрунту, не допускаючи процесів дегуміфікації та ерозії, здійснювати зрошення та ін.

заходи щодо збереження та відтворення родючості ґрунту. Важливо акцентувати увагу, що орендар цієї вимоги не дотримується, оскільки це не входить в його інтереси. Його інтереси – отримати прибуток будь-якою ціною.

Крім того, системне і цілеспрямоване використання землі може бути досягнуто завдяки гармонійному поєднанню галузі рослинництва і тваринництва, переробки сільськогосподарської продукції та інших сфер діяльності на селі, виходячи з наявних трудових, природних, фінансових та ін. Ресурсів [52].

Реалізація таких принципів економічної політики на селі є фундаментальною основою підвищення ефективності землекористування. Це буде дієвий удар по концепції, що начебто продуктивність орних земель у Польщі є вищою у 8–10 разів, а інших країн Європи – у 12–15 разів. Але таке розуміння суті справи є некоректним. Наприклад, якщо урожайність озимої пшениці в Україні становить 50 ц/га, то невже у Польщі вона буде складати 500 ц/га? Очевидно, що ні.

Потрібно переглянути методологічні положення визначення продуктивності (ефективності) землі. Самперед, економічну ефективність землі потрібно визначати як суму ефективностей усіх видів діяльності, оскільки господарська діяльність без землі не може існувати. В такому випадку, враховуючи родючість українських чорноземів, ефективність

використання землі в аграрному секторі економіки досягне рівня європейського.

Одне з проблемних питань в Україні – поширення агрохолдингів. В Україні кількість агрохолдингів, що використовують понад 50 тис га земель, складає 50, хоча є агрохолдинги, що використовують понад 300 тис га землі.

Агрохолдинг – це явище, яке руйнує всю систему земельних відносин на селі. У них криється багато корупційних схем з «відмиванням» грошей, з офшоризацією і є генератором існуючих проблем на селі. Ключова проблема полягає в тому, що вони паразитують на отриманні земельної ренти, яка їм не належить.

Причому, із зростанням їх площі така рента зростає. За таких умов принципово важливим є не допустити продажі земельних паїв агрохолдингам, розуміючи те, що вони сьогодні знаходяться під потужним впливом політичної кон'юнктури і головним чином спрямовані на обезземелення селян, отримуючи надприбутки за рахунок, власне, самих селян.

У контексті сказаного варто зазначити – ми є свідками того, що ліквідність орної землі не знизилась, про що виразно демонструють інститути громадянського суспільства. Але чому знизилась грошова оцінка земель, і без того будучи нижчою на порядок від ціни європейської? Відповідь лежить на поверхні. Із зниженням грошової оцінки знижується розмір орендної плати за земельні паї, податок за землю та ін.

Наприклад, при використанні агрохолдингами 5 млн га орних земель, розмірі орендної плати лише на рівні 3% від грошової оцінки ріллі і розміру, на який знизилась ціна землі, орендодавцям буде недоплачено понад 0,5 млрд грн орендної плати. Крім того, маніпуляції із зниженням нормативної грошової оцінки орних земель дають вагомі підстави вважати, що це зроблено з метою зниження продажної ціни земельних паїв на випадок зняття мораторію. Тобто, під дахом МВФ планується прямий грабунок власників земельних паїв на мільярди гривень, і цьому потрібно всіма можливими

засобами протистояти. Особливо, коли наша держава перетворюється на олігархічну.

У цьому контексті треба зазначити, що чинне законодавство, зруйновані системи судочинства і відповідальності демонструють хибність земельної політики України, що ускладнює територіальний розвиток і забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки. Визнання цього факту є початком великої роботи з перетворення земельно-ресурсного потенціалу у джерело достатку і високих стандартів якості життя селян і всього суспільства [53].

Сучасний погляд на земельну реформу дозволяє зробити переконливий висновок, що аферою віку, яка не має нічого спільного з покращенням життя селян, створенням сприятливих умов для підвищення соціально-економічного розвитку сільських територій та екологізації сільськогосподарського землекористування і системи ґрунту, є силове нав'язування «земельними реформаторами» селянам ідеї розпаювання земель колективної власності з винесенням в натуру (на місцевість) земельних паїв. Вимушена передача земельних паїв орендарям через брак матеріально-фінансових ресурсів є недосконалим і малоефективним методом використання сільськогосподарських угідь та реалізації їх права на працю. Орендна плата не забезпечує навіть першої необхідності орендодавця, хоча приносить великі збитки ґрунтовій системі через надмірні втрати енергоресурсу ґрунту – гумусу.

Щоб реально задовольнити потреби власників земельних паїв, потрібна умова участі їх у підприємницькій діяльності на власній землі. Тому надзвичайної актуальності набуває використання паїв на засадах спільної часткової власності на землю. Хоча в Україні поки що не створена концепція такого методу господарської діяльності на землі, але суть його така, що кожний власник, увійшовши в об'єднання, повинен приймати участь у роботі за «бригадним методом». При цьому оцінка його праці буде порівняна до оцінки праці у промисловості. Але важливо інше, – зникне безробіття на селі,

з'являться можливості стабілізації політичної, економічної, соціальної ситуації в рамках територіальних громад, будуть усунути фактори, що роз'єднували людей.

Для держави в цілому ці процеси відіграватимуть позитивне значення, оскільки буде ліквідовано тіньову економіку, буде закрито шлях до офшоризації та ін. Це базові речі, які зроблять кожного працюючого селянина самодостатнім, впевненим у завтрашньому дні [6].

Висновки до першого розділу

Україна, як країна з багатого історією та різноманітними формами землекористування, стикається з численними викликами у сфері регулювання земельних відносин. Різні види землекористування, нормативно-правове

забезпечення та сільськогосподарське землекористування стають важливими аспектами для розвитку країни та поліпшення якості життя населення. У цьому контексті, розглянемо важливі аспекти кожної з цих тем.

1) В Україні існують різні види землекористування, такі як постійне користування, сервітут, суперфіцій та емфітевзис. Вони мають історичний контекст і важливість для країни, але потребують оцінки їх надійності та можливості трансформації відповідно до сучасних потреб.

2) Нормативно-правове забезпечення землекористування в Україні ґрунтується на Земельному кодексі, який визначає правила та обмеження щодо використання земель для різних цілей. Кодекс регулює набуття та втрату прав на землю, встановлює порядок використання землі згідно з її призначенням. Додаткові нормативні акти, такі як Закони про державну реєстрацію прав на нерухоме майно, ринок землі, землевпорядкування та інші, сприяють реалізації цих положень. У сфері сільського господарства, важливою роллю відзначається Закон України "Про Землеустрій", який урегульовує

організацію розподіл та використання. Закони про земельні відносини та земельний кадастр регламентують розподіл та охорону земельних ділянок, а також визначають межі та інші аспекти землекористування.

3) Сільськогосподарське землекористування в Україні має проблеми,

включаючи непривабливість сільських територій, зменшення сільськогосподарського виробництва і міграцію населення з села в міста. Це вимагає перегляду системи регулювання земельних

відносин і підтримки селянських господарств. Основні питання

включають в себе роль людського фактору в цьому процесі, і важливість збереження земельних паїв як спільної часткової власності, об'єднання їх у цілісні земельні масиви, що відповідають інтересам власників і територіальних громад.

В Україні існує багато аспектів землекористування, які вимагають уваги та перегляду. Різні види землекористування мають свою історію і важливість для країни, але потребують адаптації до сучасних викликів. Нормативно-правове забезпечення землекористування базується на Земельному кодексі та

інших нормативних актах, які визначають правила та обмеження

використання землі. Сільськогосподарське землекористування стикається з проблемами, пов'язаними із непривабливістю сільських територій, зменшенням виробництва та міграцією населення. Зняття мораторію на

продаж землі та збереження спільних земельних паїв можуть відіграти

важливу роль у розв'язанні цих проблем і поліпшенні ситуації на селі. Для

подальшого розвитку країни та забезпечення стійкого інклюзивного росту необхідне систематичне оновлення та модернізація земельних відносин, а

також ефективне впровадження нормативних актів та політичних рішень, що

відповідають сучасним викликам і потребам українського суспільства.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

2.1. Методи еколого-економічної оцінки

На міжнародному рівні немає чіткого правового зобов'язання щодо ліквідації забруднення навколишнього середовища внаслідок військової діяльності. Слід вказати на наявність «Конвенції про конкретні види звичайної зброї» (Організації Об'єднаних Націй), Протокол У якої зобов'язує виконувати, знищення, видалення або знищення вибухонебезпечних пережитків війни.

Зусилля країн залишаються несистематичними та здійснюються в кожному конкретному випадку окремо. Тим не менше, більшість країн Світу, які зазнали впливу військових дій, розробляють і мають стратегії управління поствоєнними землями на рівні нормативно-правового регулювання, програм із відновлення [28].

На сьогодні не створено універсальних методологій оцінки поствоєнних земель та підходів щодо допустимого рівня їх забруднень. Тому більшість країн визнають реальність того, що забруднені землі ніколи не можуть знову бути «чистими». Аналіз найкращих практик відновлення земель свідчить про пріоритетну роль і регуляторних, і наглядових органів держав. Відповідальність органів місцевого самоврядування та приватних власників більше виражена в США, Канаді та Великобританії. В Німеччині, Франції, Кувейті, В'єтнамі більшу частину робіт із відновлення виконують регуляторні органи влади.

У ряді країн (США, Канада, Німеччина) на урядовому рівні створені програми з реабілітації забруднених земель військових полігонів. Такий досвід (процедури, інструменти) є важливим для подолання проблеми пошкоджених земель внаслідок реальних бойових дій.

Важливою є роль незалежних громадських організацій у пріоритизації проблем із відновлення земель, організації взаємодії влади і громадськості. Особливо важлива роль НГО у країнах, які у поствоєнний період стикаються

із кризою або навіть руйнуванням державних інституцій (країни колишньої Югославії, Сирія).

Для розроблення релевантних програм або планів із відновлення ґрунтів важливою є оперативна оцінка наслідків бойових дій (ступінь пошкодження, рівні забруднення), яка б базувалася на ефективній системі моніторингу стану навколишнього середовища [40].

Не зважаючи на те, що територія України надзвичайно постраждала внаслідок II Світової війни, не знайдені згадки про екологічні практики відновлення земель під час повоєнної відбудови. Залишки нерозірваних боєприпасів ще й досі загрожують ґрунтам, становлять небезпеку людям.

Україна має досвід відновлення земель, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. За масштабами та ступенем пошкодження земель наслідки співставні із бойовими діями, тому досвід застосування підходів і методів відновлення ґрунтів є важливим для післявоєнної України. Важливий прецедент – переважна більшість ушкоджених земель була об'єднана у межах Чорнобильського біосферного заповідника, землі законсервовані і піддані природному відновленню. Схожа практика для поствоєнних забруднених земель застосована, наприклад, у Франції. Слід також відзначити наявність чітких і зрозумілих критеріїв (за рівнем щільності випадінь на ґрунті основних радіонуклідів) зонування пошкоджених територій та відповідних дій із управління такими зонами [41].

Землі, пошкоджені внаслідок бойових дій, можуть бути відновлені із застосуванням цілого арсеналу технік. Щодо земель, забруднених хімічними речовинами, розроблені численні методи фізичної, хімічної та біологічної ремедіації (очищення). Тут йдеться про рекультивуацію земель – перетворення забруднених земель у придатні для подальшого господарського використання.

Вибір технології рекультивації визначається характером та ступенем забруднення, цільовим призначенням або використанням ділянки, а також від наявності результативних та економічно ефективних технологій. Альтернатива – консервація земель, які зазнали катастрофічних пошкоджень.

При цьому передбачається припинення чи обмеження господарського використання земель на визначений термін, відновлення відбувається у природний еносіб. Додатковий інструмент підтримки таких територій – надання природоохоронного статусу для ефективнішого їх менеджменту [7].

Вибухи, викликані розривами снарядів різної військової техніки, відрізняються за розміром і глибиною в залежності від потужності бойової частини. За спостереженнями науковців ННЦ «Лабораторія ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н.Заданими «Соколовського» ГУ НП в Харківській області, розмір одиничного пошкодження від влучання коливається від 346 м² (від авіаційних бомб) до 3,5 м² (від снарядів і реактивних систем залпового вогню).

Після обстеження та розмінування рекультивация таких ґрунтів для повернення їх у сільськогосподарське виробництво здійснюється шляхом механічного притирання скреперами бульдозерів і грейдерів без урахування внутрішньої структури ґрунту та збільшення генетичних горизонтів. Відновлення родючості ґрунту після грубої рекультивации на деградованих ділянках, за прогнозами, триватиме десятиліття залежно від деградованих територій, що не дозволить вирощувати стійкі, високоякісні культури залишатися без проблем та потребуватиме великих фінансових інвестицій

[42].

Фахівці пропонують індивідуальні алгоритми для полів з різним ступенем і причиною пошкодження. Одним першим кроком у всіх випадках сталий - розмінування.

План заходів для районів, які постраждали від вибухів та загоряння військової техніки:

1. Розмінування території.
2. Оцифрування місцевості звикористанням системи координат супутника БПЛА наземного спостереження. Всі ділянки повинні бути оцифровані, незалежно від масштабу відбитка.
3. Відбір проб у зонах вибухів та навколо них (індивідуальний).
4. Аналіз вмісту забруднень. Перш за все важкі метали.

5. Приймати рішення щодо сільськогосподарського потенціалу та подальшого цільового використання.

6. Очищення території від джерел забруднення.

Відновлення постраждалих від вибуху територій:

- неглибокі воронки, ями (максимум 0,5 м) засипте грудками, що залишилися на місці вибуху, з подальшим вирівнюванням поверхні.

- глибокі воронки (>0,5 м).

Варіанти відновлення:

Засипати грудками може бути економічно не виправданим. Порядок шарів ґрунту повинен бути близьким до не пошкоджених ділянок, при цьому верхній шар (20-30 см) є найбільш родючим. При хаотичному засипанні такі площі будуть менш продуктивними для посівів, а їх відновлення потребуватиме додаткових заходів (внесення органічних добрив, рекультиваторів, поліпшення рослин тощо).

Залишити для природного відновлення та посадки дерев. За відсутності рослинності такі ділянки знаходяться під загрозою ерозії.

У компанії Agrilab прогнозують, що після звільнення наших територій та розмінування наших полів вони зможуть проводити власні дослідження та надавати більш конкретні відповіді та рекомендації фермерам.

Регенерація ґрунту методом вирощування пампасної трави. ННЦ Лабораторія ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського з Національної академії наук розробив метод фіторемедіації та відновлення деградованих ґрунтів шляхом вирощування енергетичних культур, таких як гігантський міскантус.

За інформацією вчених, ця посухостійка енергетична культура на ґрунтах українського лісостепу не потребує культивування протягом 25-28 років.

Вона росте без застосування засобів захисту рослин і добрив, та вже третій рік вирощування є імовірність забезпечити 17-25 т/га сухої маси відносно дешевої енергетичної сировини [29].

Це надзвичайно важливо для забезпечення енергетичною сировиною окремих територіальних громад і є одним із шляхів розвитку зеленої енергетики для досягнення енергетичної незалежності країни.

Крім того, ця енергетична культура поглинає значну кількість вуглецю у своїй потужній кореневій системі, частина якого поступово перетворюється на гумус. Іншими словами, він демонструє сильні цілющі властивості, які покращують властивості ґрунту та біорізноманіття та забезпечують відновлення родючості ґрунту.

Таким чином, вирощування міскантусу гігантського на пухких оздоровлених ґрунтах може бути вигідним для отримання дешевої енергетичної біосировини, відновлення родючості ґрунту, зменшення обробітку ґрунту, збереження біорізноманіття, підвищення екологічної безпеки сільського господарства, підвищує планку і є доступним способом боротьби зі зміною клімату [30].

2.2. Сутність затратного методу при оцінці сільськогосподарського землекористування

Затратний метод оцінки ґрунтується на урахуванні витрат на освоєння і будову земельної ділянки. Він використовується в процесі здійснення оцінки забудованих земель або тих земель, на яких планується вести будівництво. В основу затратного методу покладено той факт, що вартість земельної ділянки формується із суми її початкової вартості та вартості витрат, здійснених на її поліпшення або спорудження об'єктів нерухомості. Цей метод застосовують в процесі оцінки тих земельних ділянок, на яких споруджено об'єкти нерухомого майна або передбачається здійснення земельного поліпшення чи будови за умови їх ефективного використання.

Оцінювання землі затратним методом здійснюється у п'ять етапів (рис.

2.1.). Затратний метод оцінювання доцільно застосовувати у тому випадку, якщо на земельній ділянці, яку оцінюють, планується здійснення земельних поліпшень або спорудження об'єктів нерухомості. Для визначення вартості

майбутніх доходів від використання земельної ділянки та витрат на її поліпшення або спорудження об'єктів нерухомості потрібно враховувати, що вони нерівномірно розподіляються у часі через інфляцію. А це потребує проведення дисконтування відповідних грошових потоків.

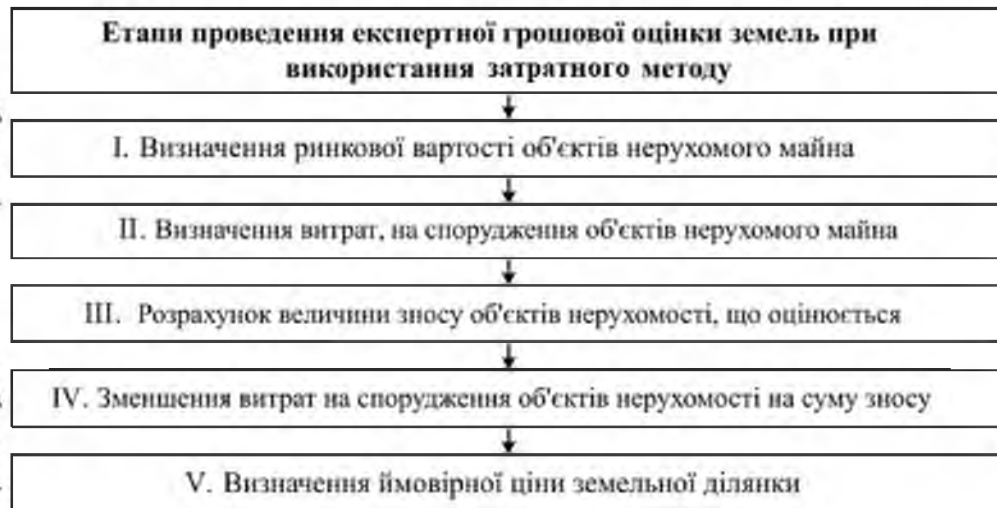

Рис. 2.1. Процедура експертного грошового оцінювання землі за затратним методом

Затратний метод найчастіше застосовують в процесі оцінювання поліпшених чи забудованих земельних ділянок або тих земель, на яких плануються земельні поліпшення чи спорудження об'єктів нерухомості. Він заснований на принципі найбільш ефективного використання земельної ділянки. Цей підхід застосовують у тому випадку, коли оцінювач, з об'єктивних причин не має підстав орієнтуватися на інші підходи, оскільки процес визначення найефективнішого використання земельної ділянки є надзвичайно складним та багатоетапним. Крім цього, в процесі оцінки часто виникає складність із оцінкою вартості витрат на земельні поліпшення чи спорудження об'єктів нерухомого майна. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що застосування якоїсь одної методики експертного грошового оцінювання землі не дасть змоги отримати бажаних результатів. Тому спочатку потрібно здійснювати оцінювання землі за різними методичними підходами, а пізніше на основі порівняльного аналізу отриманих результатів, визначити остаточну ціну земельної ділянки [8].

Сутність затратного методу оцінки сільськогосподарського землекористування використовується для визначення вартості земельної ділянки на основі розрахунку витрат, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю на цій ділянці землі. Цей метод враховує витрати, що вкладаються у ведення сільськогосподарської діяльності на земельній ділянці, яка оцінюється. Важливо враховувати, що витрати не обов'язково відображають поточну ринкову вартість землі, але вони можуть бути корисними для внутрішньої оцінки витрат та доцільності сільськогосподарської діяльності на цій ділянці. Нижче подані кроки, які слід виконати при використанні витратного методу:

1) **Збір і класифікація витрат.** Спочатку потрібно зібрати всі витрати, пов'язані з сільськогосподарською діяльністю на розглянутій земельній ділянці. Ці витрати включають в себе витрати на насіння, добрива, пестициди, механізацію, робочу силу, витрати на обслуговування та інші витрати, пов'язані з господарюванням на земельній ділянці.

2) **Розподіл витрат на гектарну або іншу відповідну основу.** Після збору витрат їх можна розподілити на одиницю площі, наприклад, на гектар або іншу підходящу одиницю вимірювання, щоб зробити їх порівняними для різних земельних ділянок.

3) **Визначення річних витрат.** Розрахуйте загальну суму витрат на рік для відповідної земельної ділянки, враховуючи розмір і вид сільськогосподарської діяльності. Оцінка витрат може включати оплату праці, витрати на ресурси та матеріали, амортизацію обладнання та інші показники.

4) **Визначення вартості землі.** Основним кроком затратного методу є обчислення вартості землі, використовуючи отримані річні витрати. Вартість землі може бути розрахована як присутній чистий прибуток, який може бути отриманий від сільськогосподарської діяльності на цій ділянці землі. Оцінка вартості може враховувати поточну ціну

сільськогосподарської продукції, ціну ринку землі, показники рентабельності та інші фактори.

Важливо враховувати, що затратний метод має свої обмеження. Він надає інформацію про витрати, пов'язані з сільськогосподарською діяльністю на земельній ділянці, але не враховує ринкову вартість землі на основі попиту та пропозиції. Тому для ринкової оцінки землі може бути корисною комбінація різних методів, таких як порівняльний метод, дохідний метод та інші, залежно від конкретного контексту та цілей оцінки [9].

2.3. Алгоритм еколого-економічного оцінювання

Підходи до оцінки екологічних збитків різняться залежно від конкретного типу шкоди: навколишньому середовищу, природним ресурсам або здоров'ю населення. Хоча збитки, завдані природним ресурсам, зазвичай оцінюються з використанням ринкових підходів, багато економістів вважають, що збитки, завдані навколишньому середовищу та здоров'ю населення, потребують інших підходів для того, щоб повністю оцінити некомерційні цінності

В наш час розглядається цілий ряд інструментів економічної оцінки, наприклад розгляд заходів, що базуються на відновленні для оцінки повної соціальної вартості екологічної шкоди, включно із проміжними втратами. Компенсацію у воєнний час розглядають як відносно простий процес, який може і має віддзеркалювати компенсаційні принципи судової системи США для відшкодування інших видів збитків. На противагу цьому, описуються випадки, коли певні унікальні характеристики збитків, завданих у воєнний час, можуть ускладнити або унеможливити застосування методів компенсації, розроблених для збитків мирного часу [43].

Припускають, що великомасштабна шкода екосистемам може створити синергетичні ефекти між здоров'ям населення та іншими екологічними збитками. Наприклад, забруднення від нафтових пожеж в Кувейті призвело не

тільки до прямих наслідків для здоров'я населення, але й до непрямих – через вплив забруднення на сільське господарство.

Війна може тривало завдати збитків, що є додатковим викликом у світлі обмеженої здатності сучасних методів прогнозування та оцінки довгострокових наслідків. Війна також може перешкоджати спробам реагування на наслідки. Триваючий конфлікт може перешкоджати швидкому реагуванню на інциденти, відкладаючи реабілітацію до закінчення війни і, посилюючи тим самим збитки. Крім того, навантаження на життєво важливу фізичну та економічну інфраструктуру у воєнний час може ще більше перешкоджати відновленню економічної інфраструктури, в той час як вартість відновлювальних робіт може зрости [44].

Дві конкретні пропозиції ґрунтуються на існуючих положеннях у законодавстві США. Хоча повна залежність від внутрішніх підходів до оцінки у воєнний час може бути піддана сумніву, на сьогоднішній день бракує міжнародного досвіду з оцінки екологічних збитків, а тим більше під час воєнних дій. Разом із тим, багатий інструментарій та досвід був напрацьований судами на національному рівні. Вони включають широке застосування найсучасніших теорій та методології оцінки шкоди природним ресурсам і здоров'ю населення, пов'язаних із воєнним часом, у тому числі розливів нафти, масового знищення диких тварин і рослин, а також довгостроковий вплив на здоров'я населення. Показово, що Робоча група ЮНВП спиралася на національне законодавство, «особливо там, де можна визначити загальний підхід» [10].

У двох нещодавніх і відомих прикладах екологічної шкоди, завданої у воєнний час, потерпілі країни, схоже, вимагали компенсації лише за витрати на екологічну реабілітацію. У своїх позовах після війни в Перській затоці 1990-1991 років, уряд Кувейту вимагав приблизно 16,3 млрд доларів США у вигляді компенсації за фактичні та очікувані витрати на екологічну реабілітацію, включаючи пов'язані з ними витрати на екологічну оцінку, моніторинг та відновлення [11].

Підхід до «повної компенсації», заснований на відновленні соціальних втрат, втілений у Законі США про забруднення нафтою 1996 року, є цінним прикладом для інших видів відповідальності, покликаних захищати природні ресурси на міжнародному або національному рівнях.

Деякі конвенції визначають відновлення надзвичайно вузько, обмежуючи його фактичним відновленням пошкоджених ресурсів; інші допускають заміну «еквівалентом» [45].

Крім того, політика, яка покладає на сторони відповідальність за проміжні збитки, стимулюватиме до своєчасного виконання робіт із відновлення (рекультиватії), оскільки проміжні збитки, як правило, є більшими, коли відновлення затримується. Компенсація проміжних збитків спочатку була задумана в США у вигляді грошової компенсації – тобто суми грошей, яка необхідна для того, щоб громадськість повністю відшкодувала збитки. Однак, законодавче обмеження, згідно з яким відшкодування може бути витрачено лише на поліпшення або створення нових природних ресурсів, спонукало до розвитку альтернативного підходу «ресурсної компенсації», при якому компенсація надається у формі ресурсних проектів.

Однією з переваг цього підходу є те, що, відшкодовуючи витрати на компенсаційні відновлювальні заходи, а не грошову вартість проміжних втрат, є можливість уникнути обставин, за яких не збирається достатньо коштів для здійснення компенсаційної реставрації в цілому. Крім того, новий підхід дозволяє арбітражним керуючим обійти деякі суперечки щодо визначення розміру грошової компенсації. Зокрема, при цьому гарантується, що громадськість отримує компенсацію не тільки за втрату природних ресурсів, а й за проміжні втрати до вихідного стану порушених ресурсів або їх заміщення [46].

За останні два десятиліття Конгрес США прийняв кілька важливих екологічних законів, що містять положення про відповідальність, які підтверджують і розвивають принципи відповідальності за шкоду, заподіяну державним природним ресурсам.

Один із цих законів, включаючи Комплексний закон про компенсацію та відповідальність за забруднення навколишнього середовища та Закон про забруднення нафтою, зосереджується на нафті та небезпечних розливах і встановлює політику запобігання та реагування, на додаток до вимог щодо відновлення та компенсації в положеннях про відповідальність. Інший пакет, що включає Закон про національні морські заповідники та Закон про ресурси паркової системи, встановлює заповідні зони для спеціальних ресурсів і передбачає розробку планів управління ресурсами, які доповнюються положеннями про відповідальність за шкоду, заподіяну охоронюваним ресурсам з будь-якого джерела.

Крім того, законодавство США забезпечує чітку аналітичну основу для роздумів щодо двох елементів компенсації: заміщення природних активів та компенсація проміжних втрат протягом періоду від моменту заподіяння шкоди до моменту, коли пошкоджені ресурси або їх заміна повернуться до відновленого стану, в якому вони перебували до пошкодження [12]. Крім того, політика, яка покладає на відповідальні сторони гарантування зменшення проміжних збитків, стимулюватиме ці сторони своєчасно відновлювати пошкоджені ресурси, оскільки проміжні збитки, як правило, є більшими, коли відновлення затримується.

У положеннях про відповідальність за забруднення природних ресурсів у США для проміжного періоду була запроваджена тимчасова втрачена вартість (якої зазнали окремі представники) громадськості (грошова компенсація) [13]. У цьому випадку загальною мірою збитків є вартість первинних відновлювальних заходів, які прискорюють відновлення, плюс теперішня дисконтована вартість земель.

Цей показник збитків є особливо доречним для судових процесів, де індивідуальні позивачі отримують грошову компенсацію безпосередньо - наприклад, у приватних позовах - оскільки вона вказує на суму грошей, необхідну для того, щоб «відшкодувати збитки» фізичним особам [14]. Законодавче обмеження на використання відшкодування мотивувало

розробку альтернативної міри проміжних збитків, в якій компенсація за проміжні збитки відбувається у формі компенсаційних проєктів з відновлення.

Мірою збитків за проміжні втрачені послуги при використанні підходу ресурсної компенсації є вартість переважного компенсаційного відновлювального проєкту [15], де їх дизайн і масштаб є такими, що вони компенсують суспільству проміжні втрати.

Для забезпечення повної компенсації проміжних втрат громадськості, процес масштабування визначає розмір компенсаційних заходів з відновлення, необхідних для того, щоб теперішня дисконтована вартість прибутків від цих заходів дорівнювала теперішній дисконтованій вартості проміжних втрат.

Найбільш чітке формулювання в міжнародних документах про «повне відшкодування» збитків міститься в рекомендаціях Робочої групи Програми Організації Об'єднаних націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) з питань

відповідальності та компенсації за екологічну шкоду, заподіяну в результаті військової діяльності [16]. На зазначену Робочу групу покладено завдання тлумачення принципів відповідальності, сформульованих у Резолюції Ради

Безпеки ООН 687. Резолюція підтвердила, що Ірак «несе відповідальність за міжнародним правом за будь-які прямі збитки, включаючи збитки навколишньому середовищу і виснаження природних ресурсів, або шкоду, заподіяну іноземним урядам, громадянам і корпораціям», що сталися «в результаті незаконного вторгнення та окупації Іраком Кувейту» [17].

Встановлюючи критерії для вимог про відшкодування цих збитків, Рада керуючих Компенсаційної комісії Організації Об'єднаних Націй сформулювала наступний набір категорій збитків: перелік заходів, спрямованих на зменшення та запобігання екологічних збитків різних категорій:

- зменшення та запобігання збитків навколишньому середовищу, включаючи витрати, безпосередньо пов'язані з боротьбою з нафтовими пожежами і зупинкою потоку нафти в прибережних і міжнародних водах;

• заходи, що вже вжиті для очищення та відновлення навколишнього середовища або майбутні заходи, які можуть бути документально підтверджені;

- обґрунтований моніторинг та оцінка збитків, завданих навколишньому середовищу з метою відновлення довкілля;

• розумний моніторинг та оцінка стану здоров'я населення та проведення медичних оглядів з метою розслідування та боротьби з підвищеним ризиком для здоров'я в результаті екологічної шкоди;

- виснаження або пошкодження природних ресурсів [18].

Робоча група експертів прямо виокремила додаткову категорію («Інша екологічна шкода»), посилаючись на рішення Постійної палати міжнародного правосуддя у справі «Хожувська фабрика (відшкодування збитків)». У цій

справі Суд встановив, що відшкодування за протиправне діяння «має, наскільки це можливо, ліквідувати всі наслідки протиправного діяння та відновити ситуацію, яка, за всією ймовірністю, існувала б, якби це діяння не було вчинено» [19].

В деяких випадках може не бути необхідності проведення оціночних досліджень для визначення відповідного масштабу компенсаційної рекультиваци; як альтернатива, може бути спрощений підхід, який є аналогом заміни втрачених послуг еквівалентними ресурсами. У випадках, коли проводяться оціночні дослідження, вибір відповідного масштабу компенсаційно-відновлювальних заходів, як правило, вимагає заходів лише до співвідношення втраченої цінності від пошкоджень до потенційного приросту вартості від проектів із видобутку ресурсів, а не точності в абсолютному доларовому еквіваленті, як це було раніше.

Підходи та методи в законодавстві США про відповідальність за шкоду, заподіяну природним ресурсам, для масштабування компенсаційного відновлення базуються на вартості плану рекультиваци, спрямованого на відновлення ресурсів до їх базового рівня та компенсацію населенню проміжних втрат з моменту заподіяння шкоди до моменту повернення

ресурсів до початкового стану. Процес включає три етапи: визначення альтернатив відновлення; визначення масштабу відновлювальних заходів, які б компенсували проміжні втрати та вибір кращої альтернативи відновлення, що складається з проєктів основного та компенсаційного відновлення.

Компенсаційна рекультивація, як правило, передбачає збільшення ресурсів або надання ресурсів на заміну. Для забезпечення повної компенсації громадськості проміжних втрат процес масштабування визначає розмір компенсаційних відновлювальних заходів, для яких теперішня дисконтована вартість приведеної вартості прибутків від цих заходів дорівнює дисконтованій вартості проміжних втрат від пошкодження (тобто втрат з моменту пошкодження до моменту, коли ресурс повернеться до свого номінального стану).

Аналіз масштабування для компенсаційних відновлювальних заходів (як частина альтернативного варіанту відновлення, включаючи заходи з первинного відновлення) вимагає:

- кількісного визначення обсягу та тривалості втрачених послуг внаслідок пошкодження, з урахуванням первинних відновлювальних заходів;
- кількісної оцінки послуг, отриманих для різних масштабів компенсаційних відновлювальних заходів;
- визначення відносної вартості втрачених послуг внаслідок травми та додаткового приросту послуг від відновлювальних заходів.

Положення Закону про забруднення нафтою окреслюють два основні підходи до масштабування компенсаційних відновлювальних проєктів: підхід «від ресурсу до ресурсу» або «від послуги до послуги» (спрощена процедура) та більш загальний «оціночний підхід». Використання цього підходу передбачає еквівалентність між втраченими ресурсами та послугами і ресурсами та послугами, що будуть отримані. У цьому контексті аналіз масштабу спрощується до вибору масштабу відновлювальних заходів, для якого теперішня кількість дисконтованих послуг заміщення дорівнює теперішній дисконтованій кількості послуг, втрачених внаслідок

пошкодження. Концепція послуг також має вирішальне значення для встановлення цілей відновлення. Можна розглядати природні умови як природні активи, які з часом надають екосистемні послуги іншим природним ресурсам і людині. Вони є аналогом виробничих активів, які також можуть забезпечувати потоки послуг протягом тривалого періоду. Пошкодження природних ресурсів може перервати на певний час потік екологічних та людських послуг, що надаються природними ресурсами. В результаті цього суспільство несе проміжні втрати від шкоди. Два основних підходи до оцінки визначають або зміну вартості активу, або зміну вартості потоку послуг.

Однак, складність цієї стратегії полягає в тому, що для будь-якого ресурсу важко сформулювати всі послуги, які він надає [20].

Висновки до другого розділу

Наукові засади еколого-економічної оцінки сільськогосподарського землекористування є ключовим елементом для розвитку сталого сільськогосподарського сектора та забезпечення балансу між економічними та екологічними інтересами. Оцінка сільськогосподарського землекористування вимагає інтеграції наукових даних, методів та підходів з обох галузей - екології та економіки.

У цій роботі було розглянуто ключові аспекти еколого-економічної оцінки сільськогосподарського землекористування. Під час аналізу було виявлено, що цей процес включає в себе велику кількість факторів, які необхідно враховувати для досягнення балансу між виробництвом сільськогосподарських продуктів та збереженням природного середовища.

Одним із ключових аспектів еколого-економічної оцінки є врахування впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище. Важливо оцінювати викиди парникових газів, забруднення ґрунту та води, а також вплив на біорізноманіття. Використання наукових методів та моделей дозволяє більш точно визначити цей вплив і розробити стратегії для його зменшення.

Другим важливим аспектом є оцінка економічної доцільності сільськогосподарської діяльності. Розрахунок фінансових показників, таких як ниста приведена вартість та внутрішня норма прибутку, дозволяє визначити наскільки ефективним є проєкт з економічної точки зору. Врахування витрат і доходів дозволяє визначити собівартість продукції та рентабельність проєкту.

У контексті сільськогосподарського землекористування важливо також розглядати різні альтернативні сценарії розвитку. Порівняння різних варіантів дозволяє визначити оптимальний шлях розвитку, який мінімізує негативний вплив на довкілля та максимізує економічну ефективність.

Однак еколого-економічна оцінка також має свої обмеження. Вона може бути складною та часо- та ресурсомісткою, і результати оцінки можуть залежати від точності та доступності даних. Деякі аспекти оцінки можуть бути суб'єктивними і визначатися думкою експертів.

Усупереч обмеженням, еколого-економічна оцінка є важливим інструментом для прийняття обґрунтованих рішень щодо сільськогосподарського землекористування. Вона допомагає досягти балансу між економічними і екологічними інтересами, зменшує ризик негативного впливу на довкілля і сприяє сталому розвитку.

Загалом, наукові засади еколого-економічної оцінки сільськогосподарського землекористування є важливим елементом сучасного управління сільським господарством. Їх застосування дозволяє забезпечити ефективне використання земельних ресурсів, зберегти природне середовище та забезпечити сталий розвиток для майбутніх поколінь.

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3 ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

3.1. Вплив та наслідки військових дій на сільськогосподарське землекористування

Повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, мало згубні наслідки для аграрного сектору України та її новоствореного ринку сільськогосподарських земель. Блокада росією морської торгівлі, розпочата в середині лютого, призвела до колапсу експорту сільськогосподарської продукції, а ринок землі призупинив усі операції в день вторгнення. Однак, попри виклики перших місяців війни, Україна за допомогою міжнародного співтовариства частково відновила експорт сільськогосподарської продукції та зберегла позиції одного з найбільших світових постачальників зернових. Ба більше, через два місяці після вторгнення український ринок землі відновив свою роботу, а ціни на землю порівнянні з довоєнними. У цій статті розглядаються останні тенденції ринку землі сільськогосподарського призначення України та заходи, які вживав український уряд для підтримки аграрного сектору під час війни [32].

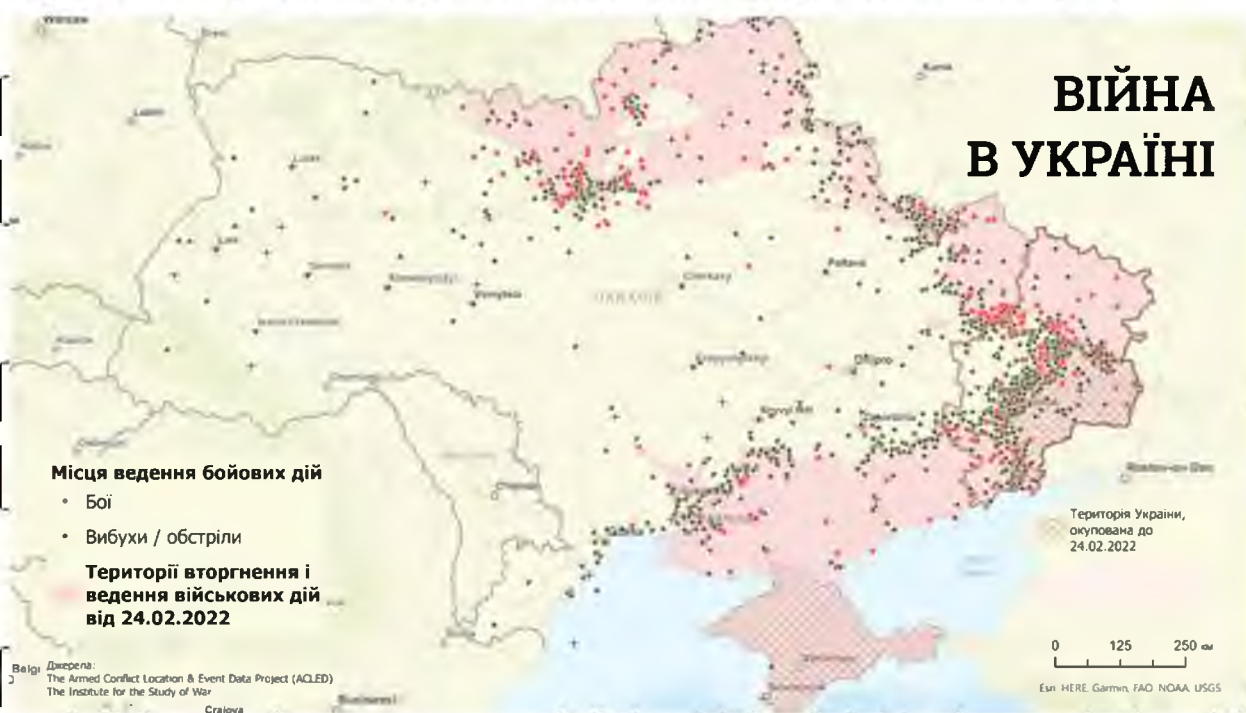

Рис. 3.1. Карта вторгнення і ведення бойових дій в Україні

Українсько-російська війна, зокрема після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, характеризується застосуванням всього можливого арсеналу систем озброєння, військової техніки та боєприпасів. Всі типи воєнотехногенного навантаження спричиняють потужне забруднення та руйнування ґрунтового покриву. Для всіх видів боєприпасів, які застосовуються на війні (фугасні, осколково-фугасні, бронебійні, кумулятивні снаряди та міни), характерним є утворення ударної хвилі та продуктів вибуху, які розповсюджуються в середовищі. Перш за все, відбувається деформація ґрунту в усіх напрямках розповсюдження ударної хвилі. В результаті горіння, вибуху та детонації боєприпасів утворюються різноманітні похідні продукти, більшість з яких є або токсичними, або небезпечними забруднювачами. Основним джерелом забруднення при проведенні вогневих стрільб є продукти вибуху, що представляють собою дрібнодисперсні часточки та іони важких металів, які проникають у ґрунт разом з водою, та уламки боєприпасів. Характер розповсюдження та вплив боєприпасів на навколишнє середовище залежить від швидкості вибухового перетворення вибухової речовини, маси вибухової речовини снаряду [33].

Застосування бойової техніки призводить до високих ступенів забруднення території нафтопродуктами, свинцем та ароматичними вуглеводнями. В ході перманентної бойової діяльності в ґрунтах накопичують свинець, кадмій, оксид вуглецю, нафтопродукти [34].

У ґрунті відбувається первинне накопичення забруднювачів із подальшим перерозподілом як у самому ґрунті, так і переходом у інші середовища – поверхневі і підземні води, рослинність, рух по трофічному ланцюгу ґрунт-рослина-людина. Прогнозування міграції забруднювачів у такій системі як ґрунт є складним через необхідність врахування багатьох змінних у часі і просторі фізичних і хімічних параметрів ґрунту і умов навколишнього середовища, а також форми знаходження власне забруднювачів. Рухливість забруднюючих речовин у ґрунтовому середовищі та пов'язаний із цим перехід у рослини залежить від фізико-хімічних властивостей ґрунтів

(гранулометричного та мінералогічного складу ґрунту, вмісту гумусу, ємності катіонного обміну, окисно-відновних та кислотно-лужних умов).

Прогнозування міграції забруднювачів може спиратись на визначення ландшафтногеохімічних бар'єрів – зон зміни вказаних характеристик ґрунту і відповідно зміни умов міграції, що призводить до накопичення забруднювачів.

Таким чином, планування відновлення ґрунтів має спиратись на детальне дослідження конкретної території, визначення рівня забруднення і пошкодження, визначення ландшафтногеохімічних умов перерозподілу забруднювачів [35].

Моделювання поширення забруднюючих речовин у ґрунтах показує, що визначальне значення для суттєвого погіршення екологічної ситуації має тривалість та інтенсивність бойових дій. Чим триваліші бойові дії, тим більшої шкоди буде завдано довкіллю і, зокрема ґрунтам. Тривалі паузи між обстрілами сприяють розсіюванню забруднювачів і відновлення концентрації хімічних речовин до фонових значень. Навпаки, безперервні бойові дії спричиняють кумулятивний ефект від надходження забруднюючих речовин із боєприпасами, що призводить до зростання концентрації забруднюючих речовин, їх накопичення та створення умов для переходу у інші середовища.

Тривалі бойові дії на певній території таким чином руйнують здатність ландшафтів до самовідновлення, слід очікувати високого рівня забруднення ґрунту, що потребуватимуть значних коштів для відновлення [7].

Для різних типів військових об'єктів комплекси порушень можуть різнитись від виду і типів бойових дій, їх поєднання. Порушення ґрунтового покриву внаслідок бойових дій за часом прояву поділяються на дві групи: первинні (виникають безпосередньо під час бойових дій; це – прямі механічні деформації ґрунтового покриву; теплове забруднення; захаращення поверхні ґрунту) та вторинні (ті, що проявляються у поствоєнний час - підтоплення, засолення, ерозійні процеси, проточна деградація, дегуміфікація тощо; їх виникнення – відсутність або невиконання стратегічних заходів поствоєнного відновлення).

Воєнно-техногенне навантаження виражається у механічному, фізичному та хімічному впливах на ґрунти, що зумовлює особливі, притаманні певним діям наслідки. Механічний вплив виражається у механічній деформації ґрунтового покриву, що призводить до руйнування структури ґрунтового покриву, ущільнення, заболочування тощо; засмічення продуктами бойової діяльності. Хімічний вплив виражається у зміні природних фізико-хімічних параметрів ґрунтового покриву (рН, ЄКО, вмісту гумусу), зростання концентрації токсичних хімічних речовин. У результаті можуть утворюватися локальні воєнно-техногенні геохімічні аномалії з різним спектром вибухових та інших токсичних речовин, що унеможлиблює на невизначений термін використання земель. Фізичний вплив виражається у зміні фізичних властивостей ґрунтового покриву внаслідок застосування систем зброї та військової техніки. Зазвичай, спостерігається комплексне поєднання різних чинників, що призводить до підсилення кожного із них і виникнення кумулятивного ефекту. Про це свідчать також результати моделювання поширення забруднювачів. Для оцінювання рівня пошкодження ґрунтів слід також застосовувати комплексний підхід спряженого урахування характеру пошкодження ґрунту та змін його фізико-хімічних властивостей [36].

Основні наслідки для ґрунтів механічних, фізичних та хімічних впливів такі: унеможливлення обробітки земель, забруднення хімічними речовинами, засмічення уламками і відходами; зниження або втрата родючості ґрунту; втрата здатності ґрунтів до самоочищення; втрата буферності ґрунтів щодо забруднювачів; втрата здатності до накопичення вологи; активація водної і вітрової ерозії, підтоплення і заболочування, опустелювання; втрата біорізноманіття.

Вплив воєнної діяльності є настільки нищівним, що його наслідки провокують ряд процесів, які призводять до повної деградації ґрунтових ресурсів. Така загроза потребує розроблення програмних заходів з рекультивациі та або консервації земель порушених внаслідок воєнних дій [21].

3.2. Землі, що постраждали під час військових дій на території Бучанської територіальної громади

Земля – це не поновлювальний ресурс. Ґрунти та їхній родючий шар формуються впродовж тисяч років. Військові дії, які можуть відбуватися впродовж буквально декількох днів і тижнів на окремих ділянках, можуть знищувати те, що формувалося тисячоліттями. І, на жаль, це має серйозні наслідки. Темпи відновлення саме ґрунтових ресурсів є дуже повільними. А в силу того, що війна досі триває, ми спостерігаємо, як ландшафти наших територій змінюються кожного дня. Кожного дня десь падає снаряд, замінюється територія, будуються бліндажі тощо. Негативний вплив на наші ґрунти ставатиме все більшим. Чим триваліші бойові дії, тим більшої шкоди буде завдано довкіллю, зокрема ґрунтам [22].

Буча є адміністративним центром Бучанської міської територіальної громади та районним центром Бучанського району Київської області, що загалом об'єднує 12 громад.

До складу Бучанської громади входять 14 населених пунктів: місто Буча, селища Бабинці та Ворзель і 11 сіл: Блиставиця, Буда-Бабинецька, Вороньківка, Гаврилівка, Здвижівка, Мироцьке, Луб'янка, Раківка, Синяк, Тарасівщина, Червоне. Дата створення – 28 вересня 2018 року [37].

Рис. 3.2.1. Межа Бучанської територіальної громади (Додаток В.1)

Селища та села громади об'єднані у 8 старостатів, які очолюють старости, призначенні Бучанською міською радою. Керівником громади є Бучанський міський голова Анатолій Федорук.

У Бучанській громаді затверджені межі міста Буча, селищ та сіл громади, оновлені генеральні плани населених пунктів. Розроблена та впроваджується концепція Bucha Techno Garden – території пріоритетного розвитку площею 3433 га в межах міста Буча, селища Ворзель, сіл Мироцьке та Блισταвиця, що включає в територію вантажного аеропорту ДП «Антонов».

Під час повномасштабного вторгнення росії до України вся територія громади була окупованою з перших днів атаки на Київську область і звільнена 31 березня 2022 року [38].

Табл. 3.2. Земельний фонд громади

м. Буча	
Загальна площа:	2658,1362
1. Ліси та інші лісовкриті площі	42,6
2. Сільськогосподарські угіддя у тому числі рілля	272,2641
3. Болота	-
4. Водойми	40,1000
5. Землі під забудовою у тому числі землі транспорту та зв'язку	1877,3228
6. Землі промисловості	275,825
7. Інші землі	0
с.я. Бабинці та с. БудаБабинешька	
Загальна площа	3376,7
1. Ліси та інші лісовкриті площі	623,9
2. Сільськогосподарські угіддя у тому числі рілля	1529,13
3. Болота	1136,5515
4. Водойми	216,8
4. Водойми	34,5
5. Землі під забудовою у тому числі землі транспорту та зв'язку	125,37
6. Землі промисловості	8,32
7. Інші землі	0,25
с. Мироцьке	
Загальна площа	128,1
1. Ліси та інші лісовкриті площі	72,8
2. Сільськогосподарські угіддя у тому числі рілля	503,20
3. Болота	19,70

Продовження таблиці 3.2.

4. Водойми	60,90
5. Землі під забудовою у тому числі землі транспорту та зв'язку	95,74
6. Землі промисловості	46,58
7. Інші землі	0
с.т. Ворзель	
Загальна площа	922,7
1. Ліси та інші лісовкриті площі	3,4
2. Сільськогосподарські угіддя	4,4
у тому числі рілля	
3. Болота	0
4. Водойми	1,9
5. Землі під забудовою	57,0
у тому числі землі транспорту та зв'язку	85,0
6. Землі промисловості	0
7. Інші землі	44,2
с. Здвижівка	
Загальна площа	3398,1
1. Ліси та інші лісовкриті площі	1911,8
2. Сільськогосподарські угіддя	1212,5046
у тому числі рілля	728,0327
3. Болота	83,3331
4. Водойми	24,1
5. Землі під забудовою	135,7061
у тому числі землі транспорту та зв'язку	
6. Землі промисловості	0
7. Інші землі	10
с. Синяк, с. Раківка, с. Вороньківка, с. Червоне	
Загальна площа	3116,6
1. Ліси та інші лісовкриті площі	45,5
2. Сільськогосподарські угіддя	2388,1755
у тому числі рілля	1727,0

Продовження таблиці 3.2.

3. Болота	33,0
4. Водойми	75,3
5. Землі під забудовою у тому числі землі транспорту та зв'язку	129,1151
6. Землі промисловості	3,9
7. Інші землі	
с. Гаврилівка та с. Тарасівщина	
Загальна площа	3322,8
1. Ліси та інші лісовкриті площі	1424,1
2. Сільськогосподарські угіддя у тому числі рілля	1049,1484
3. Болота	0
4. Водойми	10,1647
5. Землі під забудовою у тому числі землі транспорту та зв'язку	503,7358
6. Землі промисловості	39,0816
7. Інші землі	19,6795
с. Блоставиця	
Загальна площа	2790,9
1. Ліси та інші лісовкриті площі	1232,4
2. Сільськогосподарські угіддя у тому числі рілля	640,9800
3. Болота	0
4. Водойми	14,3500
5. Землі під забудовою у тому числі землі транспорту та зв'язку	492,6600
6. Землі промисловості	205,7100
7. Інші землі	197,3000
с. Луб'янка	
Загальна площа	4426,4
1. Ліси та інші лісовкриті площі	2419,5

Продовження таблиці 3.2.

2. Сільськогосподарські угіддя у тому числі рілля	1473,5389
3. Болота	0
4. Водойми	31,2686
5. Землі під забудовою у тому числі землі транспорту та зв'язку	395,7000
6. Землі промисловості	51,5925
7. Інші землі	37,2000

Згідно паспорту територіальної громади, загальна площа Бучанської територіальної громади сягає 261,45 км².

З них сільськогосподарські угіддя займають 11 528,37 га (100%).

Сільськогосподарські землі що постраждали внаслідок російської агресії становить 2245,12 га (19,47 %).

Рис. 3.2.2. Постраждалі земельні ділянки

На даних космічних знімках зображено землі сільськогосподарського призначення що постраждали внаслідок російської агресії.

Серед сільськогосподарського сегменту (2245,12 га), рівень пошкодження зазнав низького рівня пошкодження (10-25% площі по кожній земельній ділянці), що свідчить про їх придатність для використання під будь-які культури, за умов контролю якості сільськогосподарської продукції. Також є необхідність у проведенні агротехнічних заходів по зменшенню

надходження металів у продукцію (вапнування, застосування органічних і мінеральних добрив)

3.3. Еколого-економічна оцінка збитків сільськогосподарських землекористувань Бучанської територіальної громади

Еколого-економічна оцінка сільськогосподарських земель ґрунтується на класифікації земельних угідь згідно із Стандартною статистичною класифікацією землекористувань Європейської Економічної Комісії, розробленою Статистичною комісією та Європейської Економічної Комісії Організації Об'єднаних Націй, а також із Класифікацією видів економічної діяльності. Згідно з цією класифікацією у складі земельних ресурсів, що входять до адміністративно-територіальних одиниць, виділяють такі категорії земельних угідь: сільськогосподарські землі, ліси, забудовані землі, відкриті заболочені землі, сухі відкриті землі з особливим рослинним покривом, відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом, води [39].

Таблиця 3.3.1. Критерії рівня пошкодження земель

Рівень пошкодження (% площі ділянки)	Категорії придатності земель	Характеристика забруднення ґрунтів	Використання	Необхідні заходи
Пошкодження дуже низького рівня до 10% площі ділянки	Безумовно придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунті знаходиться в межах фонових значень	Ведення сільськогосподарської діяльності Вирощування будь-яких культур	Не потрібні
Пошкодження низького рівня 10-25% площі ділянки	Придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунті перевищує фонове значення, але не вище гранично допустимої концентрації	Використання під будьякі культури за умови контролю за якістю сільськогосподарської продукції	Проведення агротехнічних заходів по зменшенню надходження металів у продукцію (вапнування, застосування органічних і мінеральних добрив)

Продовження таблиці 3.3.1.

Пошкодження середнього рівня 25-50% площі ділянки	Мало придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунтах перевищує гранично допустиму концентрацію при лімітуючому транслокаційному показнику.	Використання під технічні культури без отримання на них продуктів харчування та кормів; Використання під сіножаті і пасовища з нормованим випасом	Фітореmediaція, підбір сільськогосподарських культур, що не накопичують забруднюючі речовини. Проведення агрохімічних заходів
Пошкодження високого рівня 50-75% площі ділянки	Умовно придатні	Вміст хімічних речовин у ґрунтах перевищує гранично допустиму концентрацію по більшості досліджуваних забруднюючих речовин	Використання під культурні пасовища; вирощування ефіроолійних культур	Протиерозійні, гідротехнічні, фізичні та хімічні рекультиваци. Вилучити вирощування культур для продовольчих цілей.
Пошкодження катастрофічного рівня 75-100% площі ділянки	Непридатні	Вміст хімічних речовин у ґрунтах перевищує гранично допустиму концентрацію по всім показникам	Видичення із сільськогосподарського використання. Консервація	Природне відновлення

Табл. 3.3.1. Критерії рівня пошкодження земель

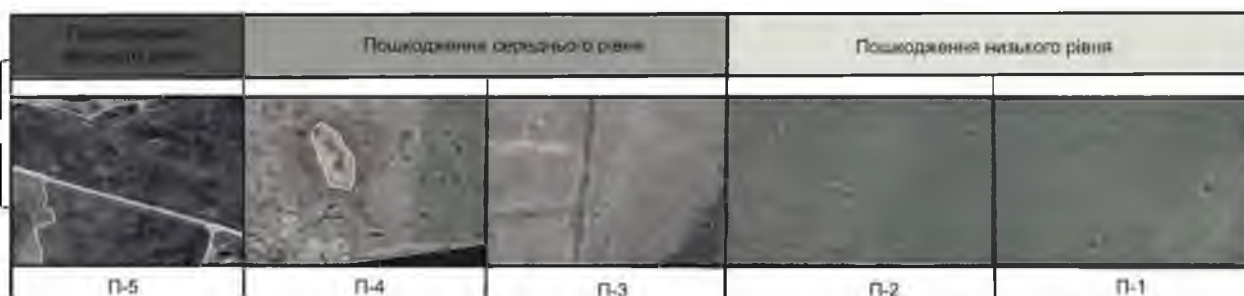

Рис. 3.3.1. Візуальне визначення рівнів пошкодження земель (використані ілюстративні зображення)

Згідно паспорту територіальної громади, сільськогосподарські угіддя займають **11 528,37 га (100 %)**.

Сільськогосподарські землі, що постраждали внаслідок російської агресії сягає **2245,12 га (19,47 %)**.

Серед сільськогосподарського сегменту (2245,12 га), рівень пошкодження зазнав низького рівня пошкодження (10-25% площі по кожній земельній ділянці), що свідчить про їх придатність для використання під будь-які культури, за умови контролю якості сільськогосподарської продукції.

Також є необхідність у проведенні агротехнічних заходів по зменшенню надходження металів у продукцію (випування, застосування органічних і мінеральних добрив).

Через відсутність хімічної оцінки рівня забруднення ґрунтів, то оцінка екологічного стану ґрунту на території Бучанської територіальної громади проводилась на основі візуального визначення рівня пошкодження земель, за допомогою супутникових знімків знятих в період з 15.03.2022 по 07.04.2022.

Рис. 3.3.2. Межі пошкоджених земельних ділянок сільськогосподарського землекористування на території Бучанської територіальної громади

Економічна оцінка збитків також проводилась на основі візуального рівня пошкодження земель. Через відсутність відомості рівня засміченості хімічними елементами розрахувати точну оцінку збитків не вдасться, але можна розрахувати щонайменшу економічну оцінку збитків, як нормативна грошова оцінка (нормативна грошова оцінка сільськогосподарських земель Київської області за 2023 становить 26531 грн/га) помножена на площу пошкодженої земельної ділянки.

Таблиця 3.3.2. Поземельна оцінка збитків земельних ділянок, які зазнали ураження внаслідок російської агресії

№ ділянки	Площа, га	НГО, грн/га	Оцінка збитків, грн
1	89,8761	26531,00	2384503,02
2	17,8110	26531,00	472543,88
3	30,5466	26531,00	810431,08
4	99,8554	26531,00	2649263,38
5	142,6914	26531,00	3785745,30
6	102,3670	26531,00	2715898,80
7	76,5951	26531,00	2032144,60
8	51,3866	26531,00	1363338,89
9	31,0655	26531,00	824198,60
10	23,3833	26531,00	620382,09
11	24,0570	26531,00	638255,47
12	141,8480	26531,00	3763368,36
13	12,9401	26531,00	343314,01
14	40,5598	26531,00	1076092,88
15	71,8360	26531,00	1905880,15
16	28,2551	26531,00	749636,80
17	78,3596	26531,00	2078958,39
18	229,4201	26531,00	6086744,62
19	35,6212	26531,00	945066,80
20	107,7678	26531,00	2859188,43
21	26,3207	26531,00	698315,18
22	62,8909	26531,00	1668557,70
23	69,6255	26531,00	1847233,13
24	75,8739	26531,00	2013011,18
25	44,3395	26531,00	1176371,99
26	17,8338	26531,00	473134,04
27	12,1787	26531,00	323032,33

Продовження таблиці 3.3.2.

28	19,7109	26531,00	522951,16
29	67,0396	26531,00	1778627,26
30	31,1083	26531,00	825334,84
31	36,9860	26531,00	981276,34
32	41,6583	26531,00	1105235,67
33	69,9886	26531,00	1856868,08
34	41,2619	26531,00	1094718,97
35	13,5959	26531,00	360712,32
36	37,1610	26531,00	985918,54
37	23,8434	26531,00	632589,17
38	53,7867	26531,00	1427013,96
39	42,9236	26531,00	1138806,01
40	40,5444	26531,00	279753,40
41	10,2144	26531,00	270998,38
Σ	2245,1251	-	59 565 415,14

Отже, розмір завданої шкоди щонайменше становить 59 млн. 565 тис. 415,19 грн.

Відновлення пошкоджених земель – складний, проте не неможливий процес. Перший крок, який маємо зробити на рівні держави – запровадити системний моніторинг стану ґрунтів, проводити його еколого-біохімічну оцінку для того, щоб оцінити ступінь пошкодження. Адже деякі території постраждали меншою мірою. Але ми також маємо досить великі зони дуже інтенсивних бойових дій, які тривають з 2014 року. І там, імовірно, будуть ділянки, геть не придатні для життя та ведення господарства. Тож рішення у кожному окремому випадку має бути індивідуальним [22].

Висновки до третього розділу

Україна – воєнно-техногенно напружений регіон Європи із нищівними наслідками для навколишнього середовища, насамперед із істотними порушеннями ґрунтового покриву. Порушення і забруднення ґрунтів спричиняють тяжкі соціально-економічні і екологічні наслідки.

Найбільш очевидним є пряме знищення ґрунтового-рослинного покриву: цілеспрямоване завдання шкоди для досягнення конкретної військової мети, наприклад, снайповання полів і садів, або дефоліація джунглів для виявлення укриттів противника. Випадкові прямі руйнування викликані цілеспрямованими діями, які мають будь-яку іншу тактичну мету, наприклад, риття окопів і бомбардування шляхів постачання. Тип наслідків, що часто залишається менш очевидним під час воєнних дій, може мати довгостроковий вплив на ґрунтове середовище. Непрямий вплив зазвичай найважче передбачити. Прикладом непрямого впливу на ґрунти є втрата буферності ґрунтів, засолення тощо.

З початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, характеризується застосуванням всього можливого арсеналу систем озброєння, військової техніки та боєприпасів. Всі типи воєнотехногенного навантаження спричиняють потужне забруднення та руйнування ґрунтового покриву. Для всіх видів боєприпасів, які застосовуються на війні (фугасні, осколково-фугасні, бронебійні, кумулятивні снаряди та міни), характерним є утворення ударної хвилі та продуктів вибуху, які розповсюджуються в середовищі. Перш за все, відбувається деформація ґрунту в усіх напрямках розповсюдження ударної хвилі. В результаті горіння, вибуху та детонації боєприпасів утворюються різноманітні похідні продукти, більшість з яких є або токсичними, або небезпечними забруднювачами. Основним джерелом забруднення при проведенні вогневих стрільб є продукти вибуху, що представляють собою дрібнодисперсні часточки та іони важких металів, які проникають у ґрунт разом з водою, та уламки боєприпасів. Характер розповсюдження та вплив боєприпасів на навколишнє середовище залежить від швидкості вибухового перетворення вибухової речовини, маси вибухової речовини снаряду.

Основні наслідки для ґрунтів механічних, фізичних та хімічних впливів такі: унеможливлення обробітку земель, забруднених хімічними речовинами, засмічених уламками і відходами; зниження або втрата родючості ґрунту;

втрата здатності ґрунтів до самоочищення; втрата буферності ґрунтів щодо забруднювачів; втрата здатності до накопичення вологи; активація водної і вітрової ерозії, підтоплення і заболочування, опустелювання; втрата біорізноманіття.

Рекомендації щодо екологічного відновлення земель, які зазнали ураження.

- Зобов'язати Державну екологічну інспекцію контролювати додержання вимог законодавства під час робіт із відновлення забруднених ґрунтів.
- Створити набір узгоджених найкращих практик відновлення ґрунтів на регіональному рівні (землеробство, компостування тощо)
- Розвинути регіональну ґрунтову політику в межах агросекторів з можливістю контролю місцевою владою ліцензії на вирощування сільськогосподарських культур.
- Встановити державно-приватне партнерство для розширення практик відновлення земель (наприклад, між Міністерством аграрної політики та продовольства України і групами фермерів)
- Залучити потенційних стейкхолдерів до процесу прийняття рішень щодо цілей рекультивації та оцінки рекультиваційних робіт.

В межах Бучанської територіальної громади знаходиться 11 528,37 га (100%) земель сільськогосподарського призначення, з яких 2245,12 га (19,47%) зазнали пошкоджень внаслідок військових дій. Проте рівень пошкоджень сягає (10-25%), що свідчить про низький рівень пошкоджень, а отже земельні ділянки придатні для вирощування будь-яких культур за умови контролю якості сільськогосподарської продукції. Також є необхідним проведення агротехнічних заходів по зменшенню надходження металів у продукцію (вапнування, застосування органічних і мінеральних добрив).

ВИСНОВКИ

В Україні існують різні види землекористування, такі як постійне користування, сервітут, суперфіцій та емфітевзис. Вони мають історичний контекст і важливість для країни, але потребують оцінки їх надійності та можливості трансформації відповідно до сучасних потреб.

1) Нормативно-правове забезпечення землекористування в Україні ґрунтується на Земельному кодексі, який визначає правила та обмеження щодо використання земель для різних цілей. Кодекс регулює набуття та втрату прав на землю, встановлює порядок використання землі згідно з її призначенням. Додаткові нормативні акти, такі як Закони про державну реєстрацію прав на нерухоме майно, ринок землі, землевпорядкування та інші, сприяють реалізації цих положень. У сфері сільського господарства, важливою роллю відзначається Закон України "Про землеробство," який регулює аспекти використання землі для сільськогосподарських цілей та інші аграрні нормативи. Закони про земельні відносини та земельний кадастр регламентують розподіл та охорону земельних ділянок, а також визначають межі інші аспекти землекористування.

2) Сільськогосподарське землекористування в Україні має проблеми, включаючи непривабливість сільських територій, зменшення сільськогосподарського виробництва і міграцію населення з села в міста. Це вимагає перегляду системи регулювання земельних відносин і підтримки селянських господарств. Основні питання включають в себе зняття мораторію на продаж землі, роль людського фактору в цьому процесі, і важливість збереження земельних паїв як спільної часткової власності, об'єднання їх у цілісні земельні масиви, що відповідають інтересам власників і територіальних громад.

В Україні існує багато аспектів землекористування, які вимагають уваги та перегляду. Різні види землекористування мають свою історію і важливість для країни, але потребують адаптації до сучасних викликів. Нормативно-

правове забезпечення землекористування базується на Земельному кодексі та інших нормативних актах, які визначають правила та обмеження використання землі. Сільськогосподарське землекористування стикається з

проблемами, пов'язаними із непривабливістю сільських територій, зменшенням виробництва та міграцією населення. Зняття мораторію на

продаж землі та збереження спільних земельних паїв можуть відіграти важливу роль у розв'язанні цих проблем і поліпшенні ситуації на селі. Для подальшого розвитку країни та забезпечення стійкого інклюзивного росту

необхідне систематичне оновлення та модернізація земельних відносин, а

також ефективного впровадження нормативних актів та політичних рішень, що відповідають сучасним викликам і потребам українського суспільства.

Наукові засади еколого-економічної оцінки сільськогосподарського землекористування є ключовим елементом для розвитку сталого

сільськогосподарського сектора та забезпечення балансу між економічними та екологічними інтересами. Оцінка сільськогосподарського землекористування

вимагає інтеграції наукових даних, методів та підходів з обох галузей – екології та економіки.

У цій роботі було розглянуто ключові аспекти еколого-економічної оцінки сільськогосподарського землекористування. Під час аналізу було виявлено, що цей процес включає в себе велику кількість факторів, які необхідно враховувати для досягнення балансу між виробництвом сільськогосподарських продуктів та збереженням природного середовища.

Одним із ключових аспектів еколого-економічної оцінки є врахування впливу сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище. Важливо оцінювати викиди парникових газів, забруднення ґрунту та води, а також вплив на біорізноманіття. Використання наукових методів та моделей дозволяє більш точно визначити цей вплив і розробити стратегії для його зменшення.

Другим важливим аспектом є оцінка економічної доцільності сільськогосподарської діяльності. Розрахунок фінансових показників, таких

як чиста приведена вартість та внутрішня норма прибутку, дозволяє визначити наскільки ефективним є проєкт з економічної точки зору. Врахування витрат і доходів дозволяє визначити собівартість продукції та рентабельність проєкту.

У контексті сільськогосподарського землекористування важливо також розглядати різні альтернативні сценарії розвитку. Порівняння різних варіантів дозволяє визначити оптимальний шлях розвитку, який мінімізує негативний вплив на довкілля та максимізує економічну ефективність.

Однак еколого-економічна оцінка також має свої обмеження. Вона може бути складною та часо- та ресурсомісткою, і результати оцінки можуть залежати від точності та доступності даних. Деякі аспекти оцінки можуть бути суб'єктивними і визначатися думкою експертів.

У супереч об'єктивним обмеженням, еколого-економічна оцінка є важливим інструментом для прийняття обґрунтованих рішень щодо сільськогосподарського землекористування. Вона допомагає досягти балансу між економічними і екологічними інтересами, зменшує ризик негативного впливу на довкілля і сприяє сталому розвитку.

Загалом, наукові засади еколого-економічної оцінки сільськогосподарського землекористування є важливим елементом сучасного управління сільським господарством. Їх застосування дозволяє забезпечити ефективне використання земельних ресурсів, зберегти природне середовище та забезпечити сталий розвиток для майбутніх поколінь.

Україна – воєнно-техногенно напружений регіон Європи із нищівними наслідками для навколишнього середовища, насамперед із істотними порушеннями ґрунтового покриву. Порушення і забруднення ґрунтів спричиняють тяжкі соціально-економічні і екологічні наслідки.

Найбільш очевидним є пряме знищення ґрунтово-рослинного покриву: цілеспрямоване завдання шкоди для досягнення конкретної військової мети, наприклад, спалювання полів і садів, або дефоліація джунглів для виявлення укріплень противника. Випадкові прямі руйнування викликані цілеспрямованими діями, які мають будь-яку іншу тактичну мету, наприклад,

риття окопів і бомбардування шляхів постачання. Тип наслідків, що часто залишається менш очевидним під час воєнних дій, може мати довгостроковий вплив на ґрунтове середовище. Непрямий вплив зазвичай найважче передбачити. Прикладом непрямого впливу на ґрунти є втрата буферності ґрунтів, засолення тощо.

З початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року, характеризується застосуванням всього можливого арсеналу систем озброєння, військової техніки та боеприпасів. Всі типи воєнотехногенного навантаження спричиняють потужне забруднення та руйнування ґрунтового

покриву. Для всіх видів боеприпасів, які застосовуються на війні (фугасні, осколково-фугасні, бронебійні, кумулятивні снаряди та міни), характерним є утворення ударної хвилі та продуктів вибуху, які розповсюджуються в середовищі. Перш за все, відбувається деформація ґрунту в усіх напрямках розповсюдження ударної хвилі. В результаті горіння, вибуху та детонації

боеприпасів утворюються різноманітні похідні продукти, більшість з яких є або токсичними, або небезпечними забруднювачами. Основним джерелом забруднення при проведенні вогневих стрільб є продукти вибуху, що представляють собою дрібнодисперсні часточки та іони важких металів, які

проникають у ґрунт разом з водою, та уламки боеприпасів. Характер розповсюдження та вплив боеприпасів на навколишнє середовище залежить від швидкості вибухового перетворення вибухової речовини, маси вибухової речовини снаряду.

Основні наслідки для ґрунтів механічних, фізичних та хімічних впливів такі: унеможливлення обробітку земель, забруднених хімічними речовинами, засмічених уламками і відходами; зниження або втрата родючості ґрунту; втрата здатності ґрунтів до самоочищення; втрата буферності ґрунтів щодо забруднювачів; втрата здатності до накопичення вологи; активація водної і вітрової ерозії, підтоплення і заболочування, опустелювання; втрата біорізноманіття.

Рекомендації щодо екологічного відновлення земель, які зазнали ураження:

- Зобов'язати Державну екологічну інспекцію контролювати додержання вимог законодавства під час робіт із відновлення забруднених ґрунтів.

- Створити набір узгоджених найкращих практик відновлення ґрунтів на регіональному рівні (землеробство, компостування тощо)

- Розвинути регіональну ґрунтову політику в межах агросекторів з можливістю контролю місцевою владою ліцензії на вирощування сільськогосподарських культур.

- Встановити державно-приватне партнерство для розширення практик відновлення земель (наприклад, між Міністерством аграрної політики та продовольства України і групами фермерів).

- Залучити потенційних стейкхолдерів до процесу прийняття рішень щодо цілей рекультивациі та оцінки рекультивацийних робіт.

В межах Бунанської територіальної громади знаходиться 11 528,37 га (100%) земель сільськогосподарського призначення, з яких 2245,12 га (19,47%)

– зазнали пошкоджень внаслідок військових дій. Проте рівень пошкоджень сягає (10-25%), що свідчить про низький рівень пошкоджень, а отже земельні

ділянки придатні для вирощування будь-яких культур за умов контролю якості сільськогосподарської продукції. Також є необхідним проведення агротехнічних заходів по зменшенню надходження металів у продукцію (вапнування, застосування органічних і мінеральних добрив).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ

URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=3363&i=0>

2. Права та обов'язки землевласників та землекористувачів –

WikiLegalAid | Платформа правових консультацій - WikiLegalAid.

URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Права_та_обов'язки_землевласників_та_землекористувачів (дата звернення: 5.11.2023).

3. ЗАКОН УКРАЇНИ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення системи оформлення прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та удосконалення законодавства щодо охорони земель»

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-20#Text>

4. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_2/235_Sawczyn_20_2.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

5. Бутенко С. В. Еколого-економічна оцінка сільськогосподарських землекористувань у ринкових умовах / Бутенко С. В. // Формуючі чинники сталого землекористування Київ – 2010. С. 24 – 35.

6. Сплодитель А., Голубцов О., Чумаченко С., Сорокіна Л. «ЗАБРУДНЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ВНАСЛІДОК АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ» / Сплодитель А., Голубцов О., Чумаченко С., Сорокіна Л.

7. Науковий вісник НЛТУ України. ВАРТІСТЬ ЗЕМЛІ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ

URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_2/235_Sawczyn_20_2.pdf

8. Методи оцінки землі

URL: <https://epi.ec.ua/metodvi-otsenki-zemli-23401.html>

9. Report of the International Law Commission on the work of its fifty-third session. United Nations - Office of Legal Affairs.

URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/reports/a_56_40.pdf (date of access: 05.11.2023).

10. The Environmental Consequences of War. *Google Books*.

URL: <https://books.google.com.ua/bvvetat=false> (date of access: 05.11.2023).

11. UN Environment Document Repository Home.

URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/29241/EnvLCRev.pdf> (дата звернення: 10.11.2023).

12. PDS - Uncertified URL. *Aleph main menu*.

URL: <http://clase.unam.mx/goto/http://vesklining.ru/nbhex9f.htm> (date of access: 05.11.2023).

13. The Environmental Consequences of War. *Cambridge Core*.

URL: <https://www.cambridge.org/core/books/environmental-consequences-of-war/068D68636BBBB3051D96C233C1FDF0CD> (date of access: 05.11.2023).

14. Restoration-Based Compensation Measures in Natural Resource Liability Statutes. *Search eLibrary :: SSRN*.

URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=48000 (date of access: 05.11.2023).

15. Kazazi M. Environmental Damage in the Practice of the UN Compensation Commission. *OUP Academic*.

URL: <https://academic.oup.com/book/5014/chapter-abstract/147516765?redirectedFrom=fulltext> (date of access: 05.11.2023).

16. UN Security Council Resolution. *Home | SIPRI*.

URL: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/687.pdf> (date of access: 05.11.2023).

17. Security Council. *Home UNCC*.

URL: [https://uncc.ch/sites/default/files/attachments/S-AC.26-DEC%207%20-%20Rev%201%20\[1992\].pdf](https://uncc.ch/sites/default/files/attachments/S-AC.26-DEC%207%20-%20Rev%201%20[1992].pdf) (date of access: 05.11.2023).

18. Report of the Governing Council. *UN Environment Document Repository Home*.

URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/17274/74_05_GC2_report_K7409625.pdf?sequence=2&isAllowed=y (date of access: 05.11.2023)

19. Governing Council of the United Nations Environment Programme. *UN Environment Document Repository Home*.

URL: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/17274/97_GC19_proceedings.pdf (date of access: 05.11.2023)

20. Biswas P. A. K. Scientific Assessment of the Long-Term Environmental Consequences of War. *Academia.edu - Share research*.

URL: https://www.academia.edu/33464736/Scientific_Assessment_of_the_Long_Term_Environmental_Consequences_of_War (date of access: 05.11.2023).

21. Як війна знищує українські ґрунти, що формувалися тисячі років. *Екодія*.

URL: <https://ecoaction.org.ua/iak-vijna-znyshchuie-ukrainski-gruntv.html>

(дата звернення: 05.11.2023).

22. THE ENVIRONMENTAL CONSEQUENCES OF WAR. URL: https://assets.cambridge.org/97805217780209/copyright/9780521780209_copyright.pdf (date of access: 05.11.2023).

23. Агроновини. Чверть української землі пошкоджено внаслідок воєнних дій. Скільки коштуватиме розминування - AgroPortal.ua. *AgroPortal.ua*.

URL: <https://agroportal.ua/publishing/lichnyi-vzelyad-chvert-ukrainskoji-zenli-poshkodzheno-vnaslidok-voennih-div-skilki-koshtuvatime-rozminuvannya> (дата звернення: 5.11.2023).

24. Учасники проєктів Вікімедіа. Емфітевзис - Вікіпедія. *Вікімедіа*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Емфітевзис> (дата звернення: 05.11.2023).

25. Учасники проєктів Вікімедіа. Суперфіцій - Вікіпедія. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Суперфіцій> (дата звернення: 05.11.2023).

26. Право земельного сервіту - WikiLegalAid. Платформа правових консультацій. *WikiLegalAid*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Право_земельного_сервіту

(дата звернення: 05.11.2023).

27. Право постійного користування земельною ділянкою
WikiLegalAid. Платформа правових консультацій - WikiLegalAid.

URL: [https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Право постійного користування з
емельною ділянкою](https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Право_постійного_користування_з_емельною_ділянкою) (дата звернення: 05.11.2023).

28. Учасники проєктів Вікімедіа. Еколого-економічна оцінка
Вікіпедія. Вікіпедія.

URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Еколого-економічна оцінка](https://uk.wikipedia.org/wiki/Еколого-економічна_оцінка)

(дата звернення: 05.11.2023).

29. Принципи оцінки еколого-економічного розвитку регіону. CORE
Aggregating the world's open access research papers.

URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141448273.pdf>

(дата звернення: 05.11.2023).

30. Еколого-економічна оцінка природного середовища. Головна.
URL: <http://socrates.vsu.org/b04213/html/cards/getfile.php/4490.pdf>

(дата звернення: 05.11.2023).

31. Еколого-економічна оцінка стану регіону в контексті екологічно
сталого розвитку. CORE – Aggregating the world's open access research papers.

URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14032459.pdf>

(дата звернення: 05.11.2023).

32. Учасники проєктів Вікімедіа. Вплив війни на довкілля
Вікіпедія. Вікіпедія.

URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Вплив війни на довкілля](https://uk.wikipedia.org/wiki/Вплив_війни_на_довкілля) (дата звернення:
05.11.2023).

33. Економічна правда. Брятувати українську землю. Економічна
правда.

URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/11/700021/> (дата звернення:
05.11.2023).

34. Янковський О. «Випалена земля». Як війна впливає на ексклюзію
півдня України?. Радіо Свобода.

URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-viyna-pivden-ekolohiya-spalena-zemlva/32191731.html> (дата звернення: 05.11.2023).

35. *Екологія Право Людине.*

URL: http://epl.org.ua/wpcontent/uploads/2015/07/4817_WEB_EPL_Posibnuk_A_TO_Cover_Ukrainian.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

36. *Publishing House "Baltija Publishing".*

URL: <http://www.baltiapublishing.lv/omp/index.php/bn/catalog/download/223/59/67/12486-1?inline=1> (дата звернення: 05.11.2023).

37. *Новини | Офіційний сайт Бучанської міської ради. Офіційний сайт*

Бучанської міської ради.

URL: <https://www.bucha-rada.gov.ua/content/strategiya-rozvytku-buchanskoyi-miskoyi-obvednancyi-terytoria-novl-gromady-na-period-do-2029-roku> (дата звернення: 05.11.2023).

38. *Офіційний сайт Бучанської міської ради.*

URL: https://bucha-rada.gov.ua/sites/default/files/3151-33-vii_dodatok_vdoma_krashche.docx (дата звернення: 05.11.2023).

39. *Головна.*

URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/20_3_2018ua/13.pdf (дата звернення: 06.11.2023).

40. *Наукова періодика України.*

URL: <https://journals.uran.ua/bnusing/article/view/231863/236674> (дата звернення: 06.11.2023).

41. *Еколого-економічні проблеми використання земельних ресурсів:*

Наукові основи раціонального землекористування | Навчальний портал НУБІП/Головна | Навчальний портал НУБІП.

URL: <https://elearn.nubip.edu.ua/mod/book/view.php?id=243249> (дата звернення: 06.11.2023).

42. *Сталій розвиток економіки.*

URL: <https://economydevelopment.in.ua/index.php/journal/article/download/72/72> (дата звернення: 06.11.2023).

43. Методичні основи оцінки ефективності сільськогосподарського землекористування – Український журнал прикладної економіки та техніки. Український журнал прикладної економіки та техніки.

URL: <http://ujae.org.ua/metodvchni-osnovy-otsinky-efektivnosti-silskogospodarskogo-zemlekorystuvannya/> (дата звернення: 06.11.2023).

44. ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНУ ОЦІНКУ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ - Секція / Архів / Archive - SOPHUS | Науковий клуб. SOPHUS |

Науковий клуб - Головна / Main page.

URL: http://sophus.at.ua/publ/2015_10_30_kampodilsk/sekcija_section_3_2015_1_0_30/principi_formuvannya_zemelno_kadastrovoj_informacii_pro_ekologo_ekonomichnu_ocinku_v_koristannja_zemel/104-1-0-1519 (дата звернення:

06.11.2023).

45. РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА НА ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАДАХ. CORE Aggregating the world's open access research papers.

URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197258893.pdf> (дата звернення:

06.11.2023).

46. ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГО - ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ | АСА Жигірь | Ефективна економіка №9 2015. Журнал «Ефективна економіка» – наукове фахове видання з питань економіки.

URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4306> (дата звернення:

06.11.2023).

47. Про деякі питання практики розгляду справ у спорах, що виникають із земельних відносин. Офіційний вебпортал парламенту України.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006600-11#Text> (дата звернення:

06.11.2023).

48. ІПС ЛІГА: ЗАКОН - система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правові бази. ЛІГА ЗАКОН

URL: https://ips.ligazakon.net/document/1030435?ed=2017_07_19&an=953 (

дата звернення: 06.11.2023).

49. Концептуальні основи формування сільськогосподарських землекористувань в умовах сталого розвитку – Український журнал прикладної економіки та техніки. *Український журнал прикладної економіки та техніки.*

URL: <http://ujae.org.ua/kontseptualni-osnovy-formuvannya-silskogospodarskyn-zemlekorystuvan-v-umoval-stalogo-rozvytku/> (дата

звернення: 06.11.2023).

50. ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ РАЦІОНАЛЬНОГО

ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО

ПРИЗНАЧЕННЯ. *Сумський національний аграрний університет.*

URL: https://epo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/4273/1/БОЙЧЕН_1.PDF (дат

а звернення: 06.11.2023).

51. ПРИНЦИПИ РАЦІОНАЛЬНОГО

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ. *Інституційний*

репозитарій Миколаївського національного аграрного університету: 1-а сторінка.

URL: [https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2575/1/Стат_Мамалюк\(Горобуленко\)_3.pdf](https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2575/1/Стат_Мамалюк(Горобуленко)_3.pdf) (дата звернення: 06.11.2023).

URL: [https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2575/1/Стат_Мамалюк\(Горобуленко\)_3.pdf](https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2575/1/Стат_Мамалюк(Горобуленко)_3.pdf) (дата звернення: 06.11.2023).

52. Оптимізація структури сільськогосподарського землекористування як основа сталого розвитку сільських територій. *DSpace*

at NLU: Home.

URL: [https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12696/1/Hominetc_305-](https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12696/1/Hominetc_305-347.pdf)

[347.pdf](https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12696/1/Hominetc_305-347.pdf) (дата звернення: 06.11.2023).

53. ПЕРИОДИЧНІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО

СЕРЕДОВИЩА. *HTTP Status 404 - Not Found.*

URL: [https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/fe332178-241d-45d0-](https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/fe332178-241d-45d0-b786-b356e464002e/content)

[b786-b356e464002e/content](https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/fe332178-241d-45d0-b786-b356e464002e/content) (дата звернення: 06.11.2023).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП **ДОДАТКИ** України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України